

castellum

**VERENIGING VOOR LOKALE GESCHIEDENIS
VAN KALKEN EN LAARNE**

**DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
JAARGANG XIII — NR. 1 — MAART 1996**

Afgiftekantoor: 9270 Laarne 1

castellum

**DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VAN DE VERENIGING VOOR
LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE**

BESTUUR

- Ere-voorzitter: **Jonkheer de Pessemier 's Gravendries,**
Slot van Laarne, 9270 Laarne
- Voorzitter: **Marcel Meijs,**
Kruisenstraat 31, 9270 Kalken, tel. (09) 367 55 06
- Ledenbeheer: **Wim Van de Voorde,**
Molenstraat 23, 9270 Laarne
- Penningmeester: **Lieven Hanselaer,**
Koffiestraat 61, 9270 Kalken
- Redactiesecr.: **Johan R.J. De Wilde,**
Varensbos 29, 9920 Lovendegem
- Secretaris: **André Van De Sompel,**
Kruisenstraat 70, 9270 Kalken, tel. (09) 367 83 54
- Leden: **Anne Thibau,**
Kasteeldreef 50, 9270 Laarne
Eric Balthau,
Termstraat 80, 9270 Laarne
Dirk Clerick,
Nerenweg 72, 9270 Kalken
Roger De Bondt,
Maalderijstraat 16, 9040 Sint-Amandsberg

Verantwoordelijke uitgever: Johan R.J. De Wilde,
Varensbos 29, 9920 Lovendegem

JAARGANG XIII – Nr. 1 – MAART 1996

EDITORIAAL

De geschiedkundige kring Castellum mag zich verheugen in een bestendig groeiend ledenaantal. Daarom richt het bestuur zich tot het publiek om te vragen of er mensen op vrijwillige basis taken op zich willen nemen. Met betrekking tot een functie als **bestuurslid** wordt bij dit Castellumnummer een invulformulier met de verschillende mogelijkheden verzonden. Het bestuur voorziet in Castellum ook ruimte voor **schrijvende leden** die gegevens willen brengen over personen, gebeurtenissen en gebruiken in Laarne en Kalken. Wij willen nl. meer plaats schenken aan de dorpsgeschiedenis van de 20ste eeuw, en meer in het bijzonder de laatste 50 jaar (dus na de tweede wereldoorlog).

Wij vermoeden dat heel wat mensen over nuttige informatie beschikken. Anderzijds begrijpen wij dat niet iedereen gemakkelijk de pen ter hand neemt. De bestuursleden willen dan ook helpen met begeleiding en raadgevingen indien gewenst. Ter attentie van alle belangstellenden voor de hierboven genoemde taken zal het bestuur een informatie-avond vastleggen (op een later te bepalen datum).

Ook naast onze jaarlijkse publicaties kenden de Castellum-activiteiten een groot succes. Wij denken hierbij aan de voordracht over Laarne tijdens de 2e W.O., een delicaat onderwerp waarin de sereniteit zegevierde dankzij de aanpak van de spreker en de houding van de toehoorders.

Ook na de voordracht i.v.m. genealogische opzoekingen, waarvoor 3 sprekers tekenden, gingen de aanwezigen zeer tevreden naar huis.

Ook in dit werkjaar voorzien wij verschillende activiteiten voor leden en niet-leden:

1. een fietstocht doorheen de wijk Ertbuur, met nadruk op de historische aspecten o.l.v. een bestuurslid. Wschl. de laatste zondag van augustus.
2. een voordracht omtrent de diefstal van een paneel van het Lam Gods (datum later te bepalen).
3. deelname aan de boekenbeurs van de K.W.B. in november te Kalken.

Voor lezers die moeilijkheden zouden hebben met bepaalde termen in onze bijdragen, in het bijzonder omtrent oude munten, dito landmaten en in onbruik geraakte begrippen zal het bestuur een verklarende basishandleiding opstellen, die elke geïnteresseerde zal kunnen bestellen.

Tussen de vele dagelijkse beslommeringen door willen wij ook nog de aandacht vestigen op het volgende praktische punt: indien uw bijdrage voor 1996 nog niet werd vernieuwd, zal het bestuur als geheugensteuntje uw naam in het rood onderlijnen op het vignet bij het toesturen van het eerstkomend Castellumnummer.

Ondertussen wensen wij u alvast veel leesgenot.

DEN LANDSMAN MOESTET AL LATEN. BIJDRAGE OVER HET LOT VAN DE PAROCHIES KALKEN, LAARNE EN WETTEREN T.T.V. DE GENTSE CALVINISTISCHE REPUBLIEK (1577-1584)

Johan R.J. De Wilde

Inleiding

De Gentse Calvinistische Republiek leeft voort als een korte, zij het markante fase in de geschiedenis van de stad. Veel aspecten van deze stormachtige periode, zoals bv. de instellingen, het onderwijs en de religie, werden reeds uitvoerig belicht¹.

In deze bijdrage willen wij de aandacht vestigen op de gevolgen van deze oorlog op het platteland. Meer bepaald richt het onderzoek zich op de dorpen Kalken, Laarne en Wetteren. Gezamenlijk vormden zij tot het einde van de 18de eeuw de meest westelijke zone van het Land van Dendermonde. Samen liggen zij “en bloc” ongeveer halverwege tussen de steden Gent en Dendermonde (zie kaart). De eerstgenoemden bevinden zich integraal ten noorden van de Schelde, Wetteren deels ten zuiden. De toenmalige heren ervan stonden als topambtenaar op de loonstaten van het Spaanse bestuur. François Schoutheete van Zuylen, heer van Laarne, Erpe, enz... was hoogbaljuw van Kortrijk. Maximiliaen de Gand Vilain, Baron van Ressegem, heer van Kalken, Wetteren en Massemen zou in 1582 omwille van zijn pro-Spaanse verdiensten worden verheven tot Graaf van Izegem. Beiden werden in 1577 en 1578 door de opstandige Gentenaars gevat. Na een maandenlange opsluiting wisten zij te ontsnappen op 16 juni 1579. Nadien verbleven zij ver van hun gebieden in Oost-Vlaanderen². Het hiernavolgende relaas steunt in hoofdzaak op de gegevens van een anonieme Gentse dagkroniek, bewaard op de Rijksuniversiteit te Gent³. Dit lijvig werk beschrijft in 3 delen gebeurtenissen van augustus 1566 tot 1593. De auteur ervan heeft zich niet beperkt tot de leefwereld binnen de nieuw opgerichte stadsvesten. Evenmin had hij enkel oog voor de saillante politieke, godsdienstige en militaire verschuivingen of successen⁴. Hij luisterde ook naar hetgeen in Vlaanderen gebeurde, en geeft, zoals nog blijken mag, herhaaldelijk blijk van een grote sociale bewogenheid. Hij was waarschijnlijk overtuigd katholiek. Gezien de informatie waarover hij beschikt, heeft hij misschien op het stadhuis gewerkt of in de nabijheid ervan geleefd. Dat zijn zinsbouw

1. Zie bibliografie. Verdere verwijzingen vnl. in Scheerder (1976), Decavele (1984) en De Wilde (1995).

2. J.R.J. De Wilde (1995), p. 15-16.

3. BRUG, Handschriften leeszaal, handschrift (hs) 159.

4. We vinden in hs 519 ook informatie over de vergaderingen van de Gentse Collatie, officiële afkondigingen, de voedselprijzen, blijde intochten, terechtstellingen van misdadigers, de gedachtengang van de “gewone man”, enz... doorspekt met menig persoonlijk commentaar.

en gedachtengang soms hortend, ja zelfs slordig en verward is, mag zeker geen beletsel vormen om deze eersterangsbron te gebruiken.

In tweede instantie gebruiken wij ook de notities van de toenmalige Kalkense baljuw Mychiel Wemaes. Deze zijn heel wat minder talrijk, maar laten op bepaalde vlakken een dieper inzicht toe⁵.

Alle gegevens worden voornamelijk in chronologische volgorde behandeld.

A. Van de beeldenstorm tot de opstand van Gent

Onze bijdrage zou de indruk kunnen wekken dat de ellende voor de plattelandsbewoners aanving bij het begin van de Gentse Calvinistische Republiek. Niets is minder waar.

Na de beeldenstorm in 1566 stuurde de Spaanse koning Filips II de hertog van Alva naar onze gewesten om het staatsgezag te herstellen en de schuldigen van de beeldenstorm te bestraffen. De duizenden soldaten die de hertog naar de Nederlanden leidde, beschouwden alle autochtonen als kettters en ze keken met minachting op hen neer.

Uit handschrift 159 selecteerden wij volledigheidshalve de volgende passages met betrekking tot de parochies Kalken, Laarne en Wetteren⁶. Hoewel zij niet in het centrum van de belangstelling lagen, zijn de gebeurtenissen aldaar niet minder representatief voor de geschiedenis van het platteland.

De eerste vermelding dateert uit 1567. Ongeveer één jaar na de beeldenstorm verbleef een troepenafdeling Spanjaarden te Wetteren, Belle en Melle. Zij vertrokken er op 27 augustus⁷. Over onregelmatigheden is hier nog geen sprake. Op 24 april 1568 vertrok een vendel Spanjaarden uit Gent. Men nam aan dat zij zich naar Vilvoorde begaven. Zij vorderden echter niet verder dan Hamme in het Land van Dendermonde. Op 2 mei keerden zij terug naar Gent *doende groote scade de lanslieden ende brochten met hemlieden neghen waghens gheladen met fictaelle (= levenswaren) ende begaeyse (= bagage) als hespen ghesauten baken vlees en hoeynderen by groote menichte*⁸. Een georganiseerde strooptocht als het ware, die ongetwijfeld alle parochies langs de Dendermondse Steenweg heeft geteisterd.

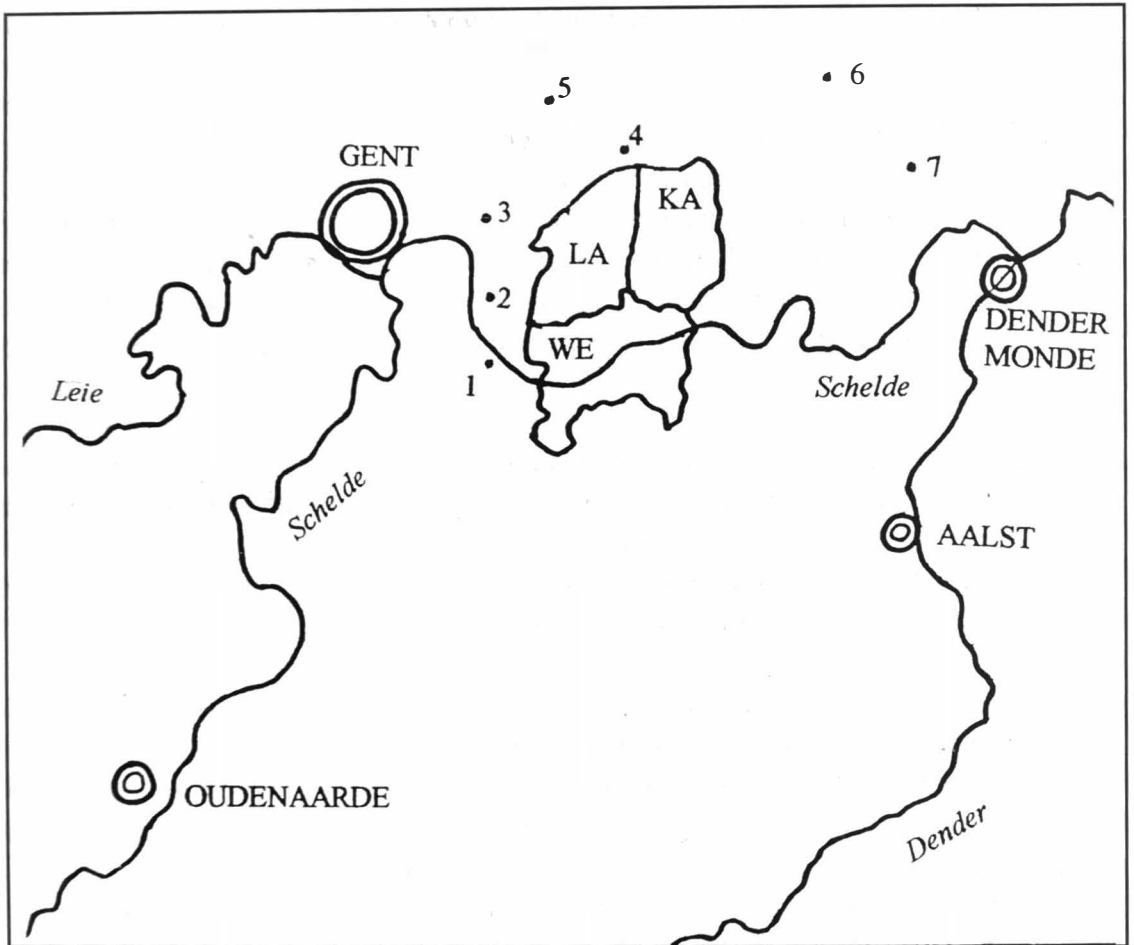
5. M. Wemaes noteerde zijn opmerkingen tussen de paragrafen van het pachtboek van de H. Geest te Kalken, aangelegd in 1550.

Bewaard in RAB, Kalken kerk, nr. 453.

6. BRUG, Handschriftenleeszaal, hs 159, eerste deel (1566-1575). Voor onze verwijzingen gebruiken wij de nieuwe foliëring van het eerste deel (de oude is inconsequent).

7. Hs 159, f° 72 v°.

8. Ibidem, f° 117 v°.

Ligging van Kalken (KA), Laarne (LA) en Wetteren (WE) ten opzichte van de belangrijke steden in de regio.

Enkele gemeenten die in deze studie meermaals ter sprake komen, worden hier voorzien van een nummer:

- 1 = Melle
- 2 = Heusden
- 3 = Destelbergen
- 4 = Beervelde
- 5 = Lochristi
- 6 = Lokeren
- 7 = Zele

Het verliep evenwel niet altijd zo. Op 26 augustus 1568 passeerde een vendel *busgheschut* uit Deinze door Gent naar Laarne *zonder iemante overlastich te vallene midts dat den kapeteijn hemlieden hilt gaende In ordene vyf dicke*.⁹ Men had de bevelhebber van deze kolonne verwittigd over voorgaande gevallen van overlast: hij wist zijn afdeling in de juiste maat te houden !

Een week later wisten de Spanjaarden in Wetteren de feeststemming te bederven. Zij kwamen binnen op 4 september, *den ommeganc avens als men de vlaen (= vlaaien) huyt den hovene ghetrocken hadde*. De Spanjaarden vraten alles op. 's Anderendaags, op *ommeganc* dag vertrokken ze *alsyt al huyt gheter hadden*. Ze lieten tevens hun vuile was achter¹⁰.

De Spanjaarden organiseerden hun bevoorrading op de volgende manier. De vendels verhuisden van parochie naar parochie om de *goe lanslieden te plunderen*. Zo konden ze voorraden bemachtigen die ze in het Spanjaarden kasteel te Gent niet hadden of konden kopen. Met dit doeleinde trokken zij op 5 september 1569 naar Heusden¹¹. Op 4 oktober naar Laarne waar men *kermesse* hield¹².

Op 1 januari 1571 arriveerden er 7 vendels te Wetteren. Op 20 januari moesten 600 Walen te Destelbergen en Laarne - alwaar zij minstens sinds de twaalfde aanwezig waren - oprukken in het kader van de krijgsverrichtingen van Alva¹³. Tweehonderd Walen verhuisden op 20 februari van Wachtebeke naar Kalken, *Loo en daer ontrent*, alwaar zij de boeren afpersten¹⁴.

De parochies van het Land van Dendermonde waren in deze periode nooit het slachtoffer van militaire confrontaties tussen de vijandelijke troepen. Niettemin kende de stad Dendermonde in het najaar van 1572 een merkwaardig intermezzo. Eind augustus weigerde de magistraat van Dendermonde om 500 Walen binnen te laten *wantse veel scalycker Inde steden waren dan de vijanden*. De troepen van de hertog roofden immers overal waar ze kwamen, zodat niemand happig was om hen op te nemen!

In dit vacuum bezetten de geuzen op 6 september de stad: men liet uit vrees liever de soldaten van de prins van Oranje toe dan de Spanjaarden¹⁵.

Ook de geuzen gingen hun boekje te buiten. Na enkele rooftochten in het Land van Waas¹⁶ hebben ze in het midden van de maand *doen dachvaerden het gheheel Lant van*

9. *ibidem*, f° 134 v°.

10. *Ibidem*, f° 137 r° en v°.

11. *Ibidem*, f° 179 v°.

12. *Ibidem*, f° 185 r° en v°. Zij vertrokken richting Maastricht. De oudste vermelding van de kermisperiode in Laarne?

13. *Ibidem*, f° 223 v°.

14. *Ibidem*, f° 226 r°.

15. *Ibidem*, f° 285 r° - 286 v°.

16. *ibidem*, f° 287 v°-288 v°: Belsele op 9 september en Waasmunster op 12 september. Op de Schelde tussen Gent en Dendermonde wisten ze bovendien nog 4 schepen met tarwe te bemachtigen.

*dermonde ende hebbense ghesommeert op VI m (=6000) guldenen de maent te betalene also langhe alsce (sic) daer zyn*¹⁷. M.a.w. alle parochies in het Land van Dendermonde moesten opdraaien voor het onderhoud van de geuzen in de stad Dendermonde à rato van 6000 gulden per maand.

Omdat de geuzen echter beseften dat hun bezetting niet talrijk genoeg was om de Spanjaarden te weerstaan, verlieten zij begin oktober de stad. Op 4 oktober kwamen de Spanjaarden de stad binnen. De burgers moesten de 6000 gulden afstaan die door de geuzen waren opgevorderd. Nadien werd de stad geplunderd¹⁸.

In december 1572 waren er in de regio nog verschillende troepenbewegingen. Op 15 december kwamen te Wetteren 300 Italiaanse ruiters aan. Zij waren door de Paus naar de hertog van Alva gestuurd als versterking. Vijf dagen later verlieten 150 Waalse soldaten Gent: op hun tocht naar Antwerpen overnachtten ze te Destelbergen. Op 22 december begeleidde men nog eens 200 Walen uit Gent tot in de parochie Laarne. Ook hun eindbestemming was de omgeving van Antwerpen¹⁹.

Het jaar 1573 begon, reeds op 2 januari, met een inval van 36 Spanjaarden in Heusden²⁰. We krijgen een opsomming van hetgeen zij er weghaalden: 5 wagens, volgeladen met *haut ende vlees (e)en gheheel cuyp botere ... Levende scap(en) ende wel vijftich onder hoenderen ent voghels*. Dergelijke details weerspiegelen de elementen van de wintervoorraden op het platteland. Tegelijkertijd vernemen we iets over de voedingsgewoonten, waarover vrij weinig bekend is.

Eind februari 1573 werden zowel het Land van Waas als het Land van Dendermonde geteisterd door plunderende soldaten; maar nadere informatie hieromtrent ontbreekt²¹.

In het begin van augustus 1574 bezorgde een kolonne ruiters heel wat overlast in het Land van Waas, Zaffelare, Zeveneken, Lochristi, Destelbergen en in de omgeving van Lokeren²². Het is niet onwaarschijnlijk dat ook Laarne en Kalken toen in de ellende deelden.

Half augustus eiste een pestaanval heel wat mensenlevens, niet alleen in Gent, maar ook in een omgeving van 2 tot 3 mijlen rondom de stad (Wetteren, Daknam, Zaffelare en Oosteeklo)²³.

Op 1 oktober 1574 lagen te Kalken 180 ruiters *al ten coste vande prochie ende terden alsoo al het Lant suver af*. In die week verzamelden Spaanse troepenafdelingen te Dendermonde. De boeren werden verplicht om met hun wagens naar Gent te rijden om daar wijn, bier, haver, vlees en wittebrood te halen²⁴.

17. Ibidem, f° 289 r°.

18. Ibidem, f° 291 v°-293 r°.

19. Ibidem, f° 298 v° - 299 r°.

20. Ibidem, f° 299v°.

21. Ibidem, f° 317 v°.

22. Ibidem, f° 325 r° (6 augustus).

23. Ibidem, f° 326 r°.

24. Ibidem, f° 326 v°.

Ook op 26 maart 1575 kwam een niet nader bepaalde hoeveelheid Spanjaarden te Kalken. Zij verbleven er op kosten van de parochie²⁵.

Wat de periode van 1566 tot en met 1577 betreft, vallen er voor de onderzochte gemeenten weinig markante feiten te noteren. In de buurt van Gent waren er nog geen militaire confrontaties. Wel waren er - zij het dan over het hele Vlaamse land- heel wat troepenbewegingen. De overlast die deze meebrachten voor de plattelandsbewoners, was nog niet meer dan een voorproef van hetgeen Vlaanderen nog te wachten stond.

B. Ten tijde van de Gentse Calvinistische republiek

In de Gentse kroniek komt het Land van Dendermonde als administratief geheel een eerste maal ter sprake op 23 maart 1578. Die dag arriveerden te Gent ongeveer duizend keurlingen uit zowel het Land van Dendermonde als het Land van Waas. Enkele dagen later, op 5 april *monsterden de kuerlingen van tlant van Dermonde ende de prochien quamense betalen...* Van deze laatste groep werden er een honderdtal *gecassteert* (= afgedankt)²⁶. Nadat de Staten-Generaal der Nederlanden in september 1576 b.m.v. een staatsgreep het landsbestuur hadden overgenomen, gingen zij over tot de vorming van een eigen nationale troepenmacht. Hiertoe werd Waals voetvolk gerecruteerd, maar ook Duitse, Bourgondische en Schotse huurlingen. Maar ook Gent wou een eigen troepenmacht. De Gentse Calvinistische leider Frans van Ryhove startte in februari 1578 een systeem met op het platteland gerecruteerde gewapende mannen²⁷. De recruteringen in de hierboven genoemde gebieden werden o.i. ook door Ryhove georganiseerd. Dit experiment werd in juni 1579 volledig opgegeven. Duidelijk is wel dat de parochies zelf opdraaiden voor de bezoldiging van hun respectievelijke parochianen in dienst.

Gent hield de nationale troepen, of dat nu stadsmilities waren dan wel vreemde huurlingen, zeker niet opgesloten binnen de stadsmuren. Begin 1578 lagen bv. twee vendelen te Laarne en één te Destelbergen o.l.v. de kapiteins Vos en Arent De Langhe. Toen de bewoners van het *west quartier* (= zuidelijk West-Vlaanderen) zich bedreigd voelden door troepenconcentraties van de (katholieke) Franse koning, kwamen zij te Gent om 2 of 3 vendels in steun vragen. Hierop zond men op 6 augustus de reeds genoemde vendels met *alder deligencien* naar het bedreigde gebied *om te weder stane de franssoeyen*²⁸.

Deze bevriende troepen berokkenden echter heel wat schade aan de plattelandsbevolking. Begin januari 1579 kwamen landslieden uit de omgeving van de stad zich te Gent beklagen over de *overlast diemen hemlieden dede*²⁹. De Potter en Broeckaert

25. Ibidem, f° 331 r°.

26. Hs 159, deel II (1575-1580) f° 336 v°. Onder de druk van Gent had ook de stad Dendermonde een pro-Calvinistisch bewind geïnstalleerd. Frans van Ryhove (zie verder) verbleef er meermaals.

27. Zie Decavele (1967), p.243-244. De auteur bespreekt deze thematiek in de kasselrij van de Oudburg.

28. Hs 159, f° 345 r°. Eén vendel telt theoretisch minstens 150 man voetvolk. (soms 200).

29. Ibidem, f° 378 r° spreek over wel "veertich vendelen voetvolcx" te St.-Denijs, Deurle, Evergem, Sleidinge, Zaffelare, Eeklo, Aalst en het Land van Waas.

berichten reeds dat er in februari 1579 dermate ernstige misdrijven werden gepleegd door "bevriende" Franse troepen dat de boeren van Laarne, geholpen door die van Overmere, de soldaten aanvielen en verjoegen³⁰.

Bij tijd en wijlen liep deze praktijk dus ernstig uit de hand. In mei 1579 werd Wetteren zelfs verrast door het escalierend geweld tussen arrogant soldateska en moegetergde boeren. Na een mislukt exploit voor Dowaaï (N.-Frankrijk) hadden 3 vendels bevriende Waalse troepen zich teruggetrokken in de omgeving van Aalst. De stad weigerde hen binnen te laten. Hierop gingen zij tegenover de boeren hun boekje te buiten door o.a. geldsommen af te persen. De boeren organiseerden zich en met een getalsterkte van ongeveer 2000 man dreven zij de Walen helemaal tot in Melle.

Daar gingen o.m. het huis van de heer van Ressegem en zijn watermolen in de vlammen op. De Walen voelden zich dermate bedreigd dat een van hun kapiteins te Gent hulp ging vragen. De Gentse leider Jan van Hembyze stuurde hierop 8 vendels, 60 ruiters, 2 stukken artillerie met munitie en 7 of 8 wagens bier naar de Walen om de boeren van antwoord te dienen. Te Melle lagen de Walen in de kerk, en ook de boeren hadden zich verschanst om hen in bedwang te houden. In de schermutseling met de Gentenaars kwamen meer dan 100 boeren om. De anderen vluchtten richting Wetteren, op de hielen gezeten door de Walen. En in Wetteren ging de vernieling op grote schaal verder.

Overall werd brand gesticht, ook *Inde kercke van de prochie van Wettere zo dat den ture (= toren) Inden nacht omme viel ende alle de huysen Ront omme de kercke verbrant.* 's Avonds 3 mei kwamen de Gentenaars terug binnen, beladen met *cleeren wa(m)baeyen caussen scoen hemden bebloet Rapiere bussen vande dooden uutghedaen andere met stucken lynwaets.* En de auteur besluit: *vere alle de perden en coeyen van Wettere namen de Walen ooc mede*³¹.

Op 13 mei '79 gaven mensen uit Wetteren een verzoekschrift af op het Gentse schepenhuis, waarin ze te kennen gaven hoe *datse daer in huer prochie mizerabelijcken saten, al af verbrandt zijnde tot LIIII (= 54) woensteden met de kercke.* Zij verzochten de stad Gent om *eeneghen toelech te doene van boome(n) ofte hauten, eenich materiael om eeneghe te beginne wat te makene daer hy met zyn kinderen soude mueghen onder scuylen.* En dan opeens in de directe rede: *Want wij niet behauden en hebben*³².

Te Gent had men blijkbaar wel lessen getrokken uit de gebeurtenissen. Men kondigde af dat soldaten hooguit 2 dagen en 2 nachten in dezelfde parochie mochten verblijven. Zij moesten er genoeg nemen met de eenvoudige kost die de boer hen als maaltijd voorzette. Tevens hadden zij dagelijks recht op hoogstens 3 potten bier, van een brouwerij in de parochie³³.

30. De Potter-Broeckaert, Laarne (1889), p. 62. Lagen de soldaten (3 compagnieën) te Laarne in winterkwartier ?

31. Hs 519, f° 319 r° en v°.

32. Hs 519, f° 401 v°.

33. Hs 519, f° 401 r°.

De suprematie van Gent was in 1578 en 1579 nog onaangetast. In de eerste helft van 1578 wisten zij b.m.v. een machtsgreep in de belangrijkste Vlaamse steden hun invloedssfeer aanzienlijk uit te breiden³⁴. In januari en februari 1578 eisten de Gentenaars op het platteland de klokken en edele metalen der kerken op. Te Kalken gebeurde dat in februari³⁵.

Medio 1578 bouwden de Gentse Calvinisten overal in Vlaanderen een Calvinistische kerkorganisatie op. Dit natuurlijk ten nadele van de rooms Katholieke eredienst, waarvan de uitoefening overal werd verhinderd³⁶. Nieuwe beeldenstormen raasden door de Vlaamse kerken: een eerste vernietigingsgolf duurde van juli tot september 1578. Op 31 augustus waren de Gentse brekers 's nachts te Kalken, misschien ook in Laarne en Wetteren³⁷.

Een tweede uitbarsting van onverdraagzaamheid woedde in februari-maart 1579. Reeds eind 1578 zwermden de Calvinistische predikanten uit over de plattelandsdorpen.

Dat zij zeker niet altijd en overal met open armen werden onthaald bewijst het volgende voorval. Op 22 december 1578 kwamen 8 of 9 predikanten zich op het Gentse schepenhuis beklagen. Daags tevoren hadden enkelen onder hen Destelbergen, Lokeren, Eksaarde en andere plaatsen van het land van Waas bezocht. Zij wilden er preken *maer vonden al omme de kercken gesloten ende <zij> wierden van cleender werden ghehacht*³⁸.

De anekdote laat vermoeden dat een groot deel van de bevolking ten oosten van Gent geen boodschap had aan een religieuze vernieuwing die hen van buitenaf was opgelegd. Zij konden wellicht geen enkele sympathie opbrengen voor een regime dat hen de oude, vertrouwde Katholieke geplogenheden afnam. De Calvinisten mochten er dan wel in slagen om in die periode een eigen kerkorganisatie op te bouwen; of zij op het platteland veel gehoor vonden valt nog te betwijfelen. Niettemin gold de wet van de sterkste: in Gent werden op 12 maart 1579 alle kerkdeuren en -vensters toegemets³⁹.

Dezelfde dag werden alle Katholieke geestelijken uit de stad en geheel het land van Dendermonde verbannen. De geestelijke goederen werden er gekonfiskeerd⁴⁰. In 1579 vonden in Kalken bijna geen misvieringen meer plaats. De nota hieromtrent van de Kalkense baljuw Wemaes verraadt eerder een hang naar de Katholieke religie⁴¹.

34. Zie J. Decavele (red) (1984), p. 50.

35. RAB, Kalken kerk nr. 453, f° 5 r°. Zie M. Meys (1991), p. 8.

36. J. Decavele (red) (1984), p. 51.

37. RAB, Kalken kerk nr 453, f° 5 v°.

38. Hs 519, f° 369 v°. De auteur voegt er smalend aan toe dat ze niet werden ontvangen door de schepenen omdat men "presemeerde datse quamen claghen"!

39. Hs 519, f° 389 r°.

40. M. Bovyn (1962-64), p. 158.

41. RAB Kalken kerk, nr 453, f° 7 r°.

In deze toestand kwam wellicht geen verandering voor het einde van 1584, toen de regio tussen Gent en Dendermonde b.m.v. wapengeweld terug onder katholiek en Spaans gezag kwam.

De reactie op deze uitingen van religieuze onverdraagzaamheid bleef niet uit. De Staten-Generaal, belast met het landsbestuur, neigden nog altijd naar het katholicisme, maar stelden zich toch tolerant op inzake godsdienstaangelegenheden. Bij gebrek aan gelden konden zij evenwel hun nationale troepen niet betalen. Uit protest hieromtrent en uit ongenoegen om de Gentse excessen bezetten deze soldaten op 1 oktober 1578 Menen. Zij noemden zichzelf de Malcontenten. Vanaf dat ogenblik beginnen de kleinere militaire confrontaties tussen de Gentenaars en deze troepenmacht, die zich in april 1579 opnieuw aansloot bij de Spaanse troepen o.l.v. Alexander Farnese, prins van Parma.

Een geliefde taktiek van de Gentenaars in deze periode was het plunderen en vernielen van het onroerend goed, toebehorend aan de prominenten onder hun tegenstanders (of vermeende tegenstanders). In een vorige studie kwam de verwoesting van het slot en het neerhof te Laarne in juli 1579 reeds aan bod⁴². De kasteelheer, François van Zuylen, had er zich nochtans voor gehoeud om openlijk partij te kiezen tegen de Gentenaars of enige actie in hun nadeel te ondernemen.

Tijdens de week waarin het kasteel van Laarne (evenals dat van Eke, Ooidonk, Zottegem, enz...) door de Gentenaars werd vernield, besliste de Collatie van Gent om *alle de kasteelen speelhove(n) bewalt zynde ligghende Ront o(m)me Ghendt dryzo vier mijlen Int Ronde* plat te branden; dus in een straal van 15 tot 20 km rond Gent, *dwelc den XXIII en (24 juli 1579) een groote p(ar)tije ghedaen was*⁴³. Met deze actie wilden de Gentenaars beletten dat alle gemakkelijk te verdedigen huizen en landbouwuitbatingen door de Malcontenten als basis zouden worden gebruikt bij hun aanvallen tegen Gent.

Mocht er nog enige twijfel bestaan over het lot van de stenen huizen en grote omwalde pachthoeves in Laarne, Wetteren of Kalken dan geeft de volgende handeling van Franchois van der Kethulle, heer van Ryhove, wel uitsluitsel: *de heere van Rehove dede se afbranden die ooc int lant van Dermonde stonden. Ende hij scatte de prochien te Dendermonde zy(n) beliefte up den brandtscaet*⁴⁴.

De heer van Ryhove was een van de belangrijkste Gentse agitatoren. Ook hij had door toedoen van de Malcontenten verlies geleden: zij hadden zijn pachthoeve te Bellegem bij Kortrijk in brand gestoken. Ryhove was vanuit Brussel tot hoogbaljuw van het Land van Dendermonde aangesteld op 17 augustus 1577⁴⁵: hij had blijkbaar zeer rekbare opvattingen over zijn verantwoordelijkheid in het hem toevertrouwde gebied!

42. J.R.J. De Wilde (1995), p. 14-25.

43. Hs 519, f° 419 r°. Wij vermoeden dat bv. ook de omwalde pastorij te Laarne eind juli 1579 werd vernield. Zie E. Balthau, E.L. Schepens (1992), p. 53.

44. Hs 519, f° 419. Zie noot 26.

45. P. Leynen (1970), p. 66.

Op 17 augustus 1579, enkele weken na de grootschalige Gentse vernietigingsgolf in Vlaanderen, kwamen de graaf van Halewyn, de graaf van Eggermont, de heren van Zwevegem, Ressegem/Kalken/ Wetteren en Erpe/Laarne te Aalst samen.

Stuk voor stuk waren zij persoonlijk zwaar getroffen door de oorlogsverwoestingen en *men seyde datse alle middelen sochten om de landen van Artoeys, Henegauwe ende Vlaenderen in eendracht te bringhene, siende dat de landen alle verloren gaen ende bedorven werden en dat heml(ieden) ooc niet min ghebueren en soude*⁴⁶.

Zij riepen in de woestijn. Op 20 augustus 1579 vertrokken vanuit Henegouwen 60 Malcontenten of Spanjaarden⁴⁷ naar Heusden om vette beesten te halen. Tegelijkertijd namen zij enkele pachters gevangen⁴⁸. Deze mensen werden op losgeld gesteld en pas na betaling ervan vrijgelaten. Op 12 april 1580 herhaalden zij dit te Wetteren, Massemen en Oordegem⁴⁹. Dit soort razzia's vanuit het zuiden was onvoorspelbaar en zou jarenlang worden volgehouden. De Spanjaarden wisten zich op een goedkope manier te bevoorraden door het roven van grootvee. Financieel verwierven zij een extraatje door het innen van losgeld voor de gevangen genomen boeren. De pachters van de grote landbouwuitbatingen behoorden immers in elke parochie tot de toplaag van de bevolking.

De strijdende partijen namen elkanders methoden over. Na de val van Gent in 1584 werden de Vlaamse parochies overvallen door vrijbuiters uit Oostende en Zeeuws-Vlaanderen, die net dezelfde praktijken toepasten (zie verder).

Op 1 november 1579 arriveerden te Destelbergen, Laarne en Kalken ongeveer 3000 infanteristen⁵⁰. Zij kwamen van Den Bos of Maastricht en waren op weg naar Menen. Op zich niets bijzonders. Maar Gent nam hier een merkwaardig initiatief. Wellicht was men er de gebeurtenissen te Laarne in februari indachtig, of die te Melle en Wetteren in de meimaand (zie hierboven). Men zond de soldaten immers vier wagens met vlees, 40 were (?), 10 ossen en 75 tonnen bier. Ontsnapte men zo in de parochies aan gewelddadige opeisingen, dan school er toch een addertje onder het gras. De kosten voor dit alles werden verhaald op de volledige kasselrij van de Oudburg *én de prochien* (waarmee blijkbaar Laarne, Kalken en Destelbergen worden bedoeld).

Op 2 november marcheerden de 20 vendels van Kalken in de richting van Nazareth, alwaar zij opnieuw 75 tonnen bier kregen.

Niettemin liggen volgens hs. 519 op 3 november nog steeds 28 vendels tussen Dendermonde en Gent, waar ze roofden, diefstallen pleegden *ende scofierende* (=

46. Hs 519, f° 427 r°.

47. In zijn relaas spreekt de auteur van hs 519 steeds over de vijand(en) of de Malcontenten. Hij scheert Malcontenten en Spanjaarden over een kam zonder het minste onderscheid te maken

48. Hs 519, f° 428/bis r°. Hun actieradius bestreek heel Vlaanderen; zo bv. te Eke, Nazaret en Landuit op 19 mei 1580 (f° 456 v°); te Leerne, Wondelgem, Rooigem, Mariakerke en Drongen in juli 1580 (f° 463 r° en 473 r°).

49. Hs 519, f° 451 r°. De aanvallers kwamen uit Aalst.

50. Hs 519, f° 436 r°.

onteren) *de goe Lieden kinderen*⁵¹. Het allesbehalve fraaie beeld van de 16de-eeuwse huurlingsoldaat tekent zich door deze woorden nog donkerder af. De mensen op het platteland hadden niet alleen af te rekenen met diefstallen en afpersingen; zij werden ook nog het slachtoffer van sexuele misdrijven. Slechts de woordkeuze van de auteur suggereert de gevoelens van haat, machteloosheid en schaamte die door het optreden van de soldaten werden gewekt. Na de winter van 1579 trokken landbouwers uit alle windstreken in groten getale de versterkte stad Gent binnen met hun koeien, paarden en varkens. Of zij dit deden uit angst voor de Malcontenten en Spanjaarden, of uit afkeer voor de "bevriende" troepen vernemen we nergens. Wellicht speelden beide beweegredenen tegelijkertijd een rol. Al deze mensen werden ondergebracht in de kerken, begijnhoven en kloosters, die het Gentse Calvinistisch regime enkele maanden tevoren in beslag had genomen⁵².

De pessimistische vooruitzichten van de vluchtelingen werden ook vlug bewaarheid. In de lente van 1580 noteren wij voor het westen van het Land van Dendermonde het volgende. Op 24 maart 1580 zond de prins van Oranje *een bende Ruyters te peerde* naar Zele. De inwoners van Kalken moesten 3 pond 17 sch.gr. bijdragen in het onderhoud van deze groep. Baljuw Mychiel Wemaes moest de betaling - te spreiden in termijnen - verzorgen⁵³.

Op 12 mei werd een afdeling Fransen uit Melle en Kwatrecht weggejaagd door een stoottroep van 40 Malcontenten⁵⁴. Daags nadien kwamen 15 vendels Schotten en Engelsen op doortocht door Destelbergen, Heusden, Lochristi en de omliggende parochies. En hs 519 vermeldt schamper over deze huurlingen: *zij stonden teghen elc anderen Inde wapenen om de prochien thebbene om de zelve te Roovene wantter anders niet om(m)e en ginc dan Roove*⁵⁵.

Een week later zagen waarnemers op de Gentse torens en vestingmuren felle branden te *Laerne Wettere ende daer ontrent*. De auteur zoekt naar informatie en ging af op geruchten: *men seyde dat de boeren de ponten ghenomen hadden om dat de soldaten niet over commen en souden Int Lant van Aelst. Datse daeromme den brant Inde huysen staken. Zij branden Wichelen by gheheel af*⁵⁶.

Op 23 juli 1580 weigerde men enkele vendels in Gent toe te laten. Zij werden doorgestuurd naar Melle en Wetteren - dus blijkbaar ten zuiden van de Schelde - alwaar men hen levensmiddelen bezorgde⁵⁷. De Gentse overheid organiseerde opnieuw de voedselvoorziening toen op 10 december Gentse ruiters en voetvolk op Kwatrecht

51. Hs 519, f° 436 v°.

52. Hs 519, f° 447 r°.

53. RAB, Kalken kerk nr 453, f° 1 v°.

54. Hs 519, f° 455v°.

55. Idem noot 34. Zij waren door de prins van Oranje ontboden uit Mechelen om naar Oudenaarde op te rukken.

56. Hs 519, f° 457 r°.

57. Idem, f° 463 v°.

inkwartierden. Zij roofden niettemin van alles tijdens hun verplaatsing vanuit Aalst⁵⁸. Enkele dagen later, op 14 december, gingen deze Gentenaars roven in het land van Dendermonde. Zij gingen tot voor de poorten van de stad *vette verckens halen*. Tijdens deze strooptocht werden zij verrast door de Malcontenten en de Gentenaars leden zware verliezen⁵⁹.

Tijdens deze operatie werd Kwatrecht door de Malcontenten geheel afgebrand. Enkele weken later, in de nacht van 12 op 13 lauwe (= januari) 1581, werd Wetteren geheel afgebrand door Gentse soldaten die *daer op de Scelde laghen*⁶⁰. Verder informatie over deze ramp geeft het handschrift echter niet.

Te Kalken was de situatie tijdens de winter van 1580-1581 al evenmin rooskleurig. De plaatselijke baljuw registreerde de aankomst van ongeveer 200 soldaten, enkele ruiters, *massentsen ende vrouwelinghen* op 22 december 1580⁶¹. Zij verlieten Kalken op 26 lauwe 1581. Nog dezelfde dag kwam een vendel aan de kerk liggen. Deze waren eind januari en begin februari verantwoordelijk voor het vernielen, afkappen en verbranden van:

- 1) twee schuren
- 2) de bomen die bij de kerk stonden
- 3) *al het haut werck dat Inde kercke was*
- 4) Het hoogstammig hout, van de heer van Kalken dat bij de molen in bospartijen stond (*myn heeren up ghende bosschen by der muellen*).

Deze troepen werden aangevoerd door een zekere kapitein Rocghe⁶². Over de verblijfsduur of hun vertrek is verder niets meer bekend. Enkele maanden later vervaardigde de baljuw een lijst van de personen die te Kalken overleden aan de peste (een niet nader bepaalde besmettelijke ziekte) vanaf 1 juni 1581⁶³. De plaag hield aan tot minstens in het begin van oktober. Volgens deze lijst stierven toen 104 mensen aan deze ziekte, waaronder ook 2 niet-Kalkenaren. Ongeveer 40 % van de vermeldingen hebben betrekking op minderjarigen, zodat deze leeftijdsgroep wel zeer zwaar werd getroffen. Sommige gezinnen verdwenen geheel of bijna geheel; bv. het gezin van Adriaen Haghen. Het overlijden van de vader werd er gevolgd door dat van de moeder en tenslotte door 2 kinderen⁶⁴. Of deze epidemie ook in de naburige parochies een zware tol eiste, valt uit dit handschrift niet af te leiden.

58. Idem, f° 471 v°. De auteur noteert schamper: "op Aelst en hadden zij niet gheroert"!

59. Idem, f° 472 r°. Er zouden ongeveer 300 Gentenaars omgekomen zijn.

60. BRUG, hs 159, deel III (1581-1593), f° 474 r°.

61. RAB, Kalken kerk nr 453, f° 12 r°. Een tweede nota, op f° 14 v°, spreekt over 2 vendels die arriveerden op 19 december. Is hier sprake van een tweede detachement of verbeterd de baljuw zijn eigen aantekeningen? Het tweede gegeven wordt gevolgd door een onkostenstaat voor bier, boter, hout, vlees en schapevlees (f° 15 r°). Massentsen: mars- of trosknechten?

62. RAB, Kalken kerk nr 453, f° 12 r°. Deze nota weerspiegelt een niet gedateerde aantekening op f° 8 r°. Hierin merkt Wemaes nog op dat deze Gentenaars ook zijn schuur vernielden omdat ze er een eik op lieten vallen.

63. Idem, f° 22 v° en 23 r°.

64. Andere familienamen die regelmatig terugkeren: Bracke, De Wilde, Van Zype en Wemaes.

Ondertussen was er op politiek en militair vlak heel wat veranderd. In het zuiden beschikte Parma na het verdrag van Atrecht (1579) over een uitvalsbasis voor de herovering van de Nederlanden. Henegouwen, Waals-Vlaanderen, Artois, Namen, Limburg en Luxemburg stonden immers aan Spaanse zijde. De eerste successen behaalde Parma met de Malcontenten in 1580-1581: hij wist Ingelmunster, Kortrijk, Nijvel en Doornik te bemachtigen⁶⁵.

Ook de revolterende Staten-Generaal kozen zich een voorvechter. In 1581 werd François de Valois, hertog van Alençon en Anjou (1555-1584) verkozen tot Prins en heer van de Nederlanden⁶⁶. Hij bracht als eigen troepenmacht duizenden soldaten in Vlaanderen.

De oorlogsdreiging bewoog steeds verder noordelijk. In maart 1582 begon Parma Oudenaarde te belegeren. Vanaf juni kon hij - met instemming van de zuidelijkste provincies - opnieuw beschikken over Spaanse en Italiaanse soldaten. Oudenaarde viel in Spaanse handen op 6 juli 1582 en zo verkreeg Parma controle op de Schelde. Meteen verloor Gent een vitale aanvoerlijn van graan.

Voor het zover kwam, verplaatste Anjou een grote groep Franse soldaten uit Bergen-op-Zoom, waar zij ongeveer één jaar lang (!) hadden verbleven. Op 20 mei 1582 kwamen te Lokeren 4 vendels aan. De parochies in de omgeving werden overspoeld door 12 of 13 vendels en een niet nader bepaalde hoeveelheid ruiters; o.m. te Kalken en te Laarne. De bedoeling was om te St.-Pieters-Aalst te zuiden van Gent voldoende mankracht te verzamelen. De kroniekschrijver merkt hier echter nuchter op: *tWas noch al vere van daer. Den viant was noch wel tien teghen een sterc. Zy en sochten niet anders dan dat onsen Leghere zoude hemlieden naerder commen Ligghen. Maer ons volc en sochte hemlieden niet. tWas al plunderen en rooven dat men over beede syden sochte*⁶⁷. M.a.w. de Spanjaarden zochten wel een militaire confrontatie, met de bedoeling om hun tegenstanders op het slagveld te overwinnen. Maar de nationale eenheden waren zich bewust van hun eigen inferioriteit inzake getalsterkte en wellicht ook, militaire ervaring: zij ontweken een beslissende veldslag. Beide partijen namen dan maar hun toevlucht tot een uitputtingsslag. Door plundering en vernieling in het gebied van de tegenstander probeerde men diens economie te ontredderen en zo tot een overgave te dwingen. Omdat de economie in de 16de eeuw grotendeels steunde op de plattelandsproductie, was dit gebied dus het eerste doelwit en tegelijkertijd een gemakkelijke prooi.

Dit werd te Wetteren nogmaals aangetoond op 4 oktober 1582. De Malcontenten overvielen onverhoeds de markt. Zij namen vele marktlieden gevangen. In de paniek die ontstond probeerden enkele mensen zich te redden door in de Schelde te springen:

65. G. Parker (1985), p. 208-210.

66. Hij was de broer van de Franse koning Hendrik III. Vanwege zijn katholieke achtergrond werd hij hier zeker niet door iedereen aanvaard. Men had eerder zonder veel succes aartshertog Matthias aangesteld als gouverneur-generaal van de Nederlanden (1577-1581).

67. Hs 519, f° 525 r°.

zij verdronken⁶⁸. Wat een toevallig verblijf van “bevriende troepen” aan onkosten kon meebrengen kunnen we afleiden uit een nota van de Kalkense baljuw. Op een novemberavond in 1582 kreeg hij het bezoek van *peerdevolc*. Zij nuttigden: bier ter waarde van 4 schellingen 3 groten, een hen (*hynne*, 18 gr.), 2 soorten gezouten vlees (2 en 22 gr), bakvlees (12 gr.), brood (8 gr.), boter (12 gr.) en 14 eieren (12 gr.). Zij verbrandden voor 2 sch. hout. Bovendien moest de baljuw nog wijn halen, schapevlees en een emmer (*hemere*) voor 6 sch. 8 gr.⁶⁹.

De troepenverplaatsingen gingen onverminderd verder. Op 3 december begaven de wethouders en gedeputeerden van verschillende parochies uit de kasselrij van de Oudburg en hun collega's van het Land van Dendermonde zich naar de Gentse schepenen van de Keure⁷⁰. Het gerucht deed immers de ronde dat 2000 ruiters en 8000 infanteristen zouden worden geposteed tussen Gent en Dendermonde, langs de Schelde. Deze troepen van Anjou moesten er voor zorgen dat de vijand de Schelde niet zou oversteken. Hoe de bespreking verliep komen we in het handschrift niet meer te weten. Dat deze troepen nog in december 1582 over het beschreven gebied werden ingekwartierd is evenwel boven alle twijfel verheven: zij verbleven er zelfs tot aan de eerstkomende lente.

Ook deze winter ging niet rimpelloos voorbij. Anjou werd in de Nederlanden zeker niet door iedereen gesteund. Zich bewust van het feit dat hij zich niet echt kon laten gelden, nam hij zijn toevlucht tot een noodoplossing. Medio januari 1583 bezetten zijn troepen Duinkerken, Diksmuide, Oostende, Aalst, Dendermonde en Vilvoorde. De overname van Brugge en Antwerpen mislukte. Voor Antwerpen leden de Fransen zelfs zware verliezen⁷¹.

Rond dit tijdstip noteert de kroniekschrijver: *de franssoeyen die laghen te Lokere ende int lant van Dendermonde roofdent al dat zij op den wech vonden*⁷².

Anjou had het na deze Franse furie wel definitief verkorven. Op 8 februari 1583 bv. verbood de Gentse magistraat aan iedereen die zich buiten de stadsmuren begaf om enige levensmiddelen mee te nemen naar het platteland: *boter caes noch met also vele als een broeyken (= broodje) van xii miten opdat dit alles de franssoeyen niet ariveren en soude de welcke laghen te Lokere Kalckene Laerne ende daerontrent*⁷³.

De gevolgen van deze handelswijze laten zich gemakkelijk raden. Hetgeen de Fransen niet kregen, roofden ze. Op vastenavond 1583 braken zij uit hun kamp te Wetteren. Zij joegen de mensen op en namen alle koeien en dieren af die zij in Wetteren, Laerne en

68. Hs 519, f° 549 r°.

69. RAB, Kalken kerk nr 453, f° 13 v°. Op dit folio tevens een onkostennota de dato 11 juli 1582 voor drank en boter.

70. Hs 519, f° 552 r°. De auteur noemt bij name de gemeenten Oostakker, Destelbergen, Heusden, Lochristi, Zeveneken en Kalken “ende voort de naeste prochien tot Dermonde toe”.

71. G. Parker (1985), p. 206.

72. Hs 519, f° 558 r°.

73. Hs 519, f° 563 r°. Miten = pasmunt met geringe waarde.

omgeving konden vinden⁷⁴.

Te Dendermonde leed men gebrek. Tot overmaat van ramp brak in het Franse leger een besmettelijke ziekte uit. Volgens de anonieme auteur was dit een werk Gods: *niet van mensschen maer van God*. De epidemie bleef uiteraard niet beperkt tot de Franse soldaten: in februari 1583 bezweken te Dendermonde heel wat mensen⁷⁵. Ook Zele verloor parochianen⁷⁶. Over Kalken, Laarne noch Wetteren beschikken we dienaangaande over een getuigenis. Gezien de aanwezigheid van Franse soldaten in deze parochies is het echter weinig waarschijnlijk dat de plaag aldaar geen slachtoffers zou hebben gemaakt.

In de nacht van 20 maart 1583 beroofden de Fransen alle windmolens op het gebied van het St.-Baafsdorp, dus dichtbij de Gentse muren. Als tegenreactie gingen ruiters uit de stad overdag alle fourage weghalen die zij konden vinden in Kalken, Laarne, Destelbergen en omgeving. Oog om oog, tand om tand, als het ware. De kroniekschrijver besluit lakoniek: *den lansman moestest al laten*⁷⁷.

Eind maart 1583 begaf zich nog een troepenafdeling van Anjou uit Hulst naar Overmere, Kalken, Beervelde en omgeving, maar op 26 maart begonnen de Fransen het Land van Dendermonde te verlaten; De opluchting was groot; niet alleen bij de landbouwers in de leeggezogen parochies, maar ook bij die boeren, die uit het Land van Waas en Dendermonde binnen Gent waren gevlucht. Toen deze vernamen dat de Fransen en Schotten vertrokken, keerden zij allen terug naar hun parochie *met huer beesten en scapen ende menage met grooter bliscap hopende noch zomer vruchten te gaen saeyene*. Niettemin bleven van Dakman tot Temse nog 38 vendels Schotten en Engelsen liggen aan wie men tweemaal 90.000 gulden moest betalen. Pas omstreeks 11 april waren alle soldaten vertrokken richting Eindhoven⁷⁸.

Gedurende de gehele winter 1582-1583 hadden de Spanjaarden of Malcontenten zich blijkbaar in de omgeving van Wetteren en Laarne niet laten zien. Gezien de troepenconcentraties aldaar was dit niet verwonderlijk. Maar door de terugtrekking van alle soldaten uit Vlaanderen, bleef de regio onbeschermd achter. De gevolgen bleven niet lang uit. In de nacht van 16 april 1583 naderde een groep van 80 Malcontenten de Schelde met een boot die zij op een wagen hadden vervoerd. Ter hoogte van Wetterenten-Ede staken zij daarmee de Schelde over. Te Laarne, Heusden en Wetteren roofden zij een honderdtal koeien en paarden. Zij namen vele boeren gevangen en voerden ook lijnwaad en kledij mee. De parochies hadden een eigen boerenwacht georganiseerd: van deze schildwachten werden er 3 of 4 gedood⁷⁹.

74. Hs 519, f° 563 v°.

75. M. Bovyn (1962-64), p. 171.

76. M. Bovyn (1965), p. 63 en 88.

77. Hs 519, f° 565 r°.

78. Hs 519, f° 566r°-567 r°.

79. Hs 519, f° 567 v°.

Enkele weken later, op 4 juni, herhaalden zij deze actie te Gentbrugge om in St.-Amandsberg te plunderen⁸⁰.

Te Gent besefte men de ernst van de situatie. Men beloofde een soldij van 15 gulden per maand aan iedereen die wou dienen op kleine galeien die men op de Schelde tussen Gent en Dendermonde ging leggen *omme te belettene tovercommen vanden viant over de Scelde daer voren men vreeze hadde...* Eind juni lagen er aldus verschillende galeien met soldaten op de Schelde⁸¹.

Niettemin ging de hoofdbekommernis van de Spanjaarden vooralsnog naar andere objectieven uit. Tijdens de zomermaanden van 1583 bemachtigden zij Duinkerken, Nieuwpoort, Veurne, Diksmuide en Bergen. In het najaar rukten zij op naar het noorden: in oktober en november 1583 vielen Eeklo, Sas van Gent, Hulst, Axel en Rupelmonde. In deze fase van de oorlog vluchtten heel wat boeren uit het Meetjesland binnen de Gentse stadsmuren⁸². Op maandag 24 oktober kwam te Gent het bericht binnen dat de Spanjaarden o.m. te Wetteren lagen en zich klaar maakten om over de Schelde te komen⁸³. Alle bevoorradingslijnen van de stad waren nu afgesneden en de situatie werd hachelijk. En toch kon de stad geen beter weerwerk bieden dan de verwoesting van enkele parochies. Op 24 november 1583 brandden de Gentenaars Lochristi volledig plat, evenals Kalken en enkele andere niet bij name genoemde parochies. Dit alles opdat *den viant <er> niet sculen en saude*⁸⁴.

Eind 1583 was de situatie in het door ons bestudeerde gebied dan ook katastrofaal. Te Wetteren richtten de Spanjaarden een versterking op⁸⁵, Kalken was te vuur en te zwaard verwoest en Laarne had wellicht hetzelfde lot ondergaan. In deze periode moet de landvlucht er compleet geweest zijn. Men vluchtte - of werd verjaagd - richting Gent, waar aldus een ernstig vluchtelingen- en bevoorradingsprobleem ontstond. Door de Spaanse blokkade te Wetteren, was nu ook elke bevoorradingsmogelijkheid vanuit Antwerpen weggevallen.

Deze groep begon in de stad ook morele druk uit te oefenen. Zij riepen voortdurend om vrede. Sommigen onder hen verbleven al jaren in de stad, waar ze alles hadden verteerd dat ze bezaten. De kroniekschrijver onderstreept dat vele vluchtelingen in het begin van 1584 in de grootste armoede leefden, terwijl er reeds *menich hondert* was omgekomen van gebrek⁸⁶.

Bij het begin van de lente 1584 waagden duizenden het toch om de stad te verlaten, *om te ziene hoe dat met zyn hof ghestelt was ende watter hy vinden soude. Omme elc zyn Labuer te gaen doene op zyn lant om somervruechten te gaen saeyene. Want den tyt daer was ende elc sach uut om perden en Coeyen te Coopene. Wantse die voor al*

80. Hs 519, f° 571 r°.

81. Hs 519, f° 573 r° en v°.

82. Hs 519, f° 582 r°.

83. Hs 519, f° 582 v°.

84. Hs 519, f° 587 v°

85. Hs 519, f° 619 r° "de sterctte van Wettere". Zie tevens noot 88.

86. HS 519, f° 597 v° - 598 r°.

*hebben moesten*⁸⁷.

Op het ogenblik dat Gent volledig in de spaanse tang geklemd zit, drogen ook de niet-stedelijke informatiebronnen van de anonieme kroniekschrijver op. Nog eenmaal horen we van een militair treffen, nadat een Gentse eenheid via de Keizerpoort de stad verliet. Zij gingen de Spanjaarden te Wetteren bevechten op 30 mei 1584; waarbij aan beide zijden verschillende doden en gewonden vielen⁸⁸. Meer dan een wanhoopsdaad kan men dit niet noemen. Over het platteland is er echter geen verdere informatie.

In de stad werd het voedselprobleem steeds nijpender. Eerst werden bepaalde waren steeds duurder, tenslotte onbetaalbaar of onvindbaar. Het stadsbestuur stond machteloos en dacht de situatie te verhelpen door de vluchtelingen aan te pakken. In juni 1584 verschijnen verschillende ordonnanties. Boeren, die geen graanvoorraad voor minstens 6 maanden hadden binnengebracht, moest binnen een termijn van 3 dagen de stad verlaten. Op 5 juni werden er effectief hele groepen uitgedreven met hun paarden, koeien en meubels. Later op de maand werd dit nog eens herhaald⁸⁹. Men gaf deze mensen een paspoort mee.

Het verzet liep evenwel ten einde. Na de overgave van Aalst, Brugge (24 mei) en vooral van Dendermonde (17 augustus) knoopte het stadsbestuur onderhandelingen aan met de Spanjaarden. De stad gaf zich over op 17 september 1584. De landbouwersgezinnen konden terugkeren en de wederopbouw van de verwoeste hofsteden kon beginnen. Jaren later noteerde de pastoor van Kalken dat in die septembermaand van 1584 ongeveer 350 Kalkenaars terugkeerden, waar er voorheen 1400 parochianen hadden geleefd⁹⁰.

C. Na de val van Gent

Niettemin keerde de vrede nog niet terug. De oorlog tussen Spanje en de opstandige noordelijke provinciën zou nog duren tot in 1609. Al die tijd zou de militaire overlast aanhouden. Op 26 november 1590 bv. verscheen te Wetteren een grote groep infanteristen in Spaanse dienst. De plaatselijke landbouwers hadden de bui zien komen en waren reeds 2 dagen voordien gevlucht. Bij hun terugkeer echter werden ze toch door de soldaten aangevallen en leeggeplunderd *zo datse te verghefts ghevlucht gheweest hadden*⁹¹.

Ook in juli-augustus 1595 was de tucht onder de soldaten van kapitein Wijckhuysse binnen Wetteren weer ver te zoeken⁹².

87. Hs 519, f° 600 r°;

88. Hs 519, f° 614 r°. Vermits de Keizerpoort uitgeeft op de zuidzijde van de Schelde moet dit er wel op wijzen dat het Spaanse kamp aan die zijde van de stroom was gelegen.

89. Hs 519, f° 614 r° - 616 v°.

90. M. Meys (1991), p. 12. L. Pee (1975), p. 146-147 bepaalde het bevolkingscijfer van Kalken in 1571 en 1574 op 1320 resp. 1300 mensen.

91. Hs 519, f° 734 r°.

92. M. Bovyn (1972-73), p. 179. Te Zele en Lokeren lagen troepen in september 1595.

Jaren later, op zondag 22 mei 1605, waren er troepen op doortocht te Laarne. De regimenten van de heren Chalon en Touricourt, evenals 5 of 6 vendels o.l.v. kapitein Tassyn waren op weg naar Overmere voor hun inkwartiering. De soldaten zwierven uit - gewapend - en bedreven allerlei wandaden. De bevolking liet zich echter niet op de kop zitten en vocht terug. In een gewapend treffen tussen de boeren en de soldaten ter hoogte van het grensgebied tussen Heusden/Ertbuur en Laarne, werden er van de laatste groep 2 gedood en nog enkele anderen gewond. Ene Samuel Vermeersch was getuige van (en deelnemer aan?) het treffen, waarna *hy wederomme vertrack op tcasteel deser prochie, aldaer hy met alle de arme lantslieden ghevlucht was*⁹³. Dit laatste gegeven, dat de parochianen van Laarne bescherming zochten op het kasteel ten tijde van troepenverplaatsingen, was een typische en begrijpelijke reflex die zich in de loop van de 17de en de 18de eeuw nog zou herhalen⁹⁴.

De parochie Laarne werd in 1604 en in 1605 bovendien getroffen door een hoge sterfte. In het rondtrekkend soldateska zag men destijds de verspreiders van allerhande ziekten - en waarschijnlijk niet te onrechte. Het kan mede het agressieve verzet van boeren helpen verklaren. De cijfers: 35 doden in 1604, en 56 in 1605 (waarvan 29 in het najaar). De cijfers spreken voor zichzelf wanneer men weet dat gedurende het decennium 1601-1610 er jaarlijks doorgaans slechts 3 tot 12 personen overleden⁹⁵. De overlijdensregisters van Kalken, bewaard vanaf 4 juli 1604, vermelden als doodsoorzaak bij enkele overlijdens gedurende de maanden november en december 1604 "peste"; dus een besmettelijke ziekte. Ook in Laarne (1604) vallen 23 van de 35 overlijdens in het laatste trimester. We mogen dus aannemen dat beide parochies in de herfst door een epidemie werden getroffen. In 1605 telde men te Kalken 15 overlijdens zonder enige speciale vermelding; dus beduidend minder dan te Laarne.

In de getuigenissen in het kader van de heksenprocessen (1607-08) kan men tenslotte nog achterhalen dat ook in de winter van 1607 een Spaanse troepenafdeling te Laarne ingekwartierd lag⁹⁶. Over nadere details, zoals bv. de getalsterkte of de spreiding ervan over de parochie, beschikken we echter niet.

Na de val van Gent probeerden de teruggekeerde landbouwers zo goed en zo kwaad als het ging om hun werkzaamheden te hernemen. Gemakkelijk ging dit zeker niet. In 1586 mislukte de oogst; de graanprijzen bereikten nooit gekende pieken, en zowel 1586 als 1587 werden hongerjaar. De Gentse kasselrij van de Oudburg liet overzichten opstellen van de bezaaide percelen en vroeg tevens van elke parochie onder haar jurisdictie lijsten van de beschikbare paarden en koeien⁹⁷. Uit het schriftelijk antwoord

93. RAB, Laarne Oud nr. 430.

94. Zo bv. RAG, Raad van Vlaanderen nr 20263 (12 december 1708).

95. Het Laarnse overlijdensregister vangt aan in 1606, maareen (retrospectieve?) lijst met de namen der overledenen vanaf 1602 vindt men na de huwelijken van 1606. Voor 1611 noteerde de pastoor: Geen overlijdens, tenzij kinderen (Nulli obierunt nisi infantes). Hij registreerde in dat jaar geen enkele naam.

96. RAB, Laarne Oud nr. 486.

97. RAG, Oudburg nrs. 819 en 820.

van de wet van Destelbergen (1 februari 1586) leren we o.a. dat er van de 37 paarden het grootste deel onbruikbaar waren *daghelicx sterfvende duer de veraermoethede*. Het aantal parochianen was laag en de mensen zagen zwarte sneeuw. Men telde tevens 91 koeien *die ooc niet wel en waeren ende Inpartien In hueren anveerdt zijn*⁹⁸. M.a.w. er was een dermate groot gebrek aan grootvee dat de landbouwers dieren moesten huren om een beetje melk of boter te kunnen winnen!

Zonder twijfel mogen bepaalde gegevens hiervan, zoals de uitgedunde en verarmde bevolking evenals de lage aantallen grootvee, ook voor Laarne, Kalken en Wetteren worden geëxtrapoleerd.

De auteur van het Gentse handschrift signaleert daarenboven dat Gent en omstreken van mei tot 3 augustus 1590 geen druppel regen zagen, hetgeen uiteraard de oogst niet ten goede kwam⁹⁹. Het jaar nadienkende de junimaand dermate koude nachten dat het boekweitzaad in de grond bevroor¹⁰⁰.

Maar verreweg de grootste ellende in de periode 1584 - 1609 werd veroorzaakt door de vrijbuiters en hun terreuracties. Hun organisatie, doelstellingen, werkwijze en, in concreto, hun operaties in de kasselrij Kortrijk werden in een recente studie onderzocht¹⁰¹.

Vrijbuiters waren commando's uit de Staatse legers. Nu eens handelden zij in groepjes van gemiddeld 12 mannen, dan weer in grote groepen met honderden manschappen. Zij opereerden vanuit Staatse basissen zoals Oostende, Sluis (tot de inname door Farnese in 1587), en Vlissingen. Vanaf juli 1586 kwam daar eveneens Axel bij. Sommige van deze soldaten waren uit de zuidelijke Nederlanden afkomstig en hadden dienst genomen bij de Staatse legers. Onder hen minstens één Kalkenaar: Paesschier de Vildere fs Lieven, bijgenaamd Smal. Hij kwam om op 3 januari 1592¹⁰².

Eenmaal deze vrijbuiters in het door de Spanjaarden gecontroleerde gebied kwamen, vorderden zij steeds, verdoken in bossen, grachten, graanvelden en leegstaande huizen. Soms gebruikten zij een gids, die afkomstig was uit de streek waarop zij hun actie richtten. Het werd reeds aangestipt dat een deel van de bevolking zeker niet vijandig stond tegenover deze vrijbuiters en hen zelfs metterdaad hulp verleende¹⁰³.

Zij voerden verschillende operaties uit¹⁰⁴. Reizigers en kooplieden werden overvallen op de wegen, maar ook de schepen op de rivieren. Zij overvielen dorpen en gehuchten. Dikwijls namen zij gevangenen waarvoor zij een losgeld eisten, zoals de Malcontenten

98. RAG, Oudburg nr 820. Op 31 januari 1586 had de wet van Zwijnaarde in gelijke bewoordingen de situatie in de eigen parochie beschreven.

99. Hs 519, f° 729 v°.

100. Hs 519, f° 736 v°.

101. E. Guillemyn (1990), p. 61-94. Voor de Oudburg bestaat het werk van A. De Vos (1957).

102. E. Guillemyn (1990), p. 133. Het is niet duidelijk of hij stierf bij een actie, dan wel of hij werd gevat en terechtgesteld.

103. Ibidem (1990), p. 75-78.

104. Ibidem (1990), p. 68-72.

het voor hen hadden gedaan. Hierbij viseerden ze dezelfde bevolkingslaag: de beter begoede boeren. Vanuit hun basissen dwongen zij de dorpen in Vlaanderen tot contributie (= oorlogsbelasting). Indien de betaling achterwege bleef, of indien de vrijbuiters in eigen rangen verliezen hadden geleden, voerden zij strafexpedities op grote schaal uit. Na enkele dagen, gevuld met brandschatten en verwoesten, keerden zij terug naar hun uitvalsbasis.

Hun optreden was niet zuiver militair en hun uiteindelijke doel was gevarieerd¹⁰⁵. Zij zochten buit of, bij middel van de contributie, hoge sommen in baar geld. Hoofddoel evenwel was het grondig ontwrichten van de economie van de tegenstander.

De overheid in de zuidelijke Nederlanden nam tegen deze stoottroepen harde maatregelen. Men loofde premies uit voor het vangen of doden van vrijbuiters. Deze gevangenen werden dikwijls, na een foltering om meer informatie te verwerven, terechtgesteld. Meestal werden zij opgehangen, soms ook verbrand¹⁰⁶.

Het aantal bekende getuigenissen over de activiteiten van de vrijbuiters in het Land van Dendermonde is vooralsnog schaars¹⁰⁷.

Een attestatie van de baljuw en de schepenen van Wetteren (10 maart 1593) weerspiegelt vele van de hierboven genoemde inzichten¹⁰⁸.

- 1) Omstreeks 1590-1592 waren de *vrybuyters vagabunden en(de) staetschenders* in de streek van Wetteren zeer actief, bij dag en bij nacht. Gedurende deze jaren werd hen bijna niets in de weg gelegd omdat het centrale Spaanse gezag in de zuidelijke Nederlanden was ineengestort.
- 2) Boeren, kooplieden en reizigers in het algemeen werden het slachtoffer van de in de regio rondzwervende vrijbuiters. Voortdurend liepen mensen het gevaar om te worden beroofd. Men kon hen gevangen nemen, voor korte of langere tijd vasthouden, en eventueel zelfs vermoorden.
- 3) Wetteren werd *metten anderen omligghe(nde) prochien* gedwongen om de rebellen contributie te betalen, hoewel dat inging tegen de wil en het verbod van Zijne Majesteit de Spaanse koning¹⁰⁹.

Dat de plaatselijke bevolking zich niet altijd goedschiks bij de situatie neerlegde en dat de confrontaties werkelijk ongenadig waren, mag blijken uit het volgende voorval. Op 8 mei 1592 wisten enkele boeren 12 of 14 vrijbuiters te verrassen in Wetteren. Deze vluchtten in een schuur omdat zij zich niet wilden overgeven. Daarop staken de boeren de schuur in brand. Eén of meer vrijbuiters verbrandden. Elf anderen werden dan toch gevangen genomen en overgebracht naar Aalst, Dendermonde en Geraardsbergen¹¹⁰. De vrijbuiters trokken niet alleen te Wetteren, maar ook te Kalken over de Schelde. De

105. Ibidem, p. 72-73.

106. Ibidem, p. 101.

107. Veel archivalia zijn vermoedelijk voorgoed verloren gegaan bij de brand van het stadhuis van Dendermonde in 1914.

108. M. Bovyn (1965), p. 74.

109. Hetzelfde bv ook te St-Amands in 1592; zie M. Bovyn (1965), p. 79.

110. Hs 519, f° 745 v°. Zij werden “verbrant ende gheinstiset (?)”.

rovers die, blijkens de Kalkense kerkrekening van 1588, over de Schelde kwamen in augustus, waren wellicht vrijbuiters die terugkeerden van een missie in zuidelijk Vlaanderen naar een basis in het noorden (Axel ?)¹¹¹.

In 1591 wisten zij de Kalkense kerkmeester Willem De Rouck een geldsom af te nemen¹¹².

Een jaar later vermoordden zij er op de wijk de Kruisen de Italiaan Antoon Palanchi, wellicht een huursoldaat in Spaanse dienst. Zij gingen toen ook zeer driest te keer in de kerk, waar zij tot hun spijt de pastoor niet te pakken konden krijgen¹¹³.

Wij sluiten dit summiere overzicht af met nog twee gegevens uit de Gentse kroniek. In mei 1591 plunderden de vrijbuiters enkele schepen op de Schelde ter hoogte van een niet nader bepaalde parochie tussen Gent en Dendermonde¹¹⁴. Hun driestheid ging zelfs zo ver dat zij in januari 1592 poogden om Dendermonde in te nemen; deze operatie mislukte echter¹¹⁵.

Vermelden we tenslotte nog dat Vlaanderen in deze jaren ook nog af te rekenen had met een wolvenplaag. De verregaande ontvolking van de parochies, evenals de verwilderde toestand van talrijke landerijen schiepen een gunstig klimaat voor de vermenigvuldiging van deze diersoort¹¹⁶. De wolven vielen het vee aan, maar maakten ook slachtoffers onder de boerenbevolking. Vooral kinderen en oudere mensen waren een gemakkelijke prooi¹¹⁷. Alleen met klopjachten kon deze plaag terug worden beperkt. In 1588 en 1589 loofden de Hoofdschepenen van het Land van Dendermonde premies uit: voor een dode wolf 4 pond gr., voor een wolvin 5 pond gr. en voor een jong de helft. Ter vergelijking in 1589: voor een gevangen vrijbuiters kreeg men 20 sch. gr.

¹¹⁸!

Nabeschouwingen

Handschrift 519 van de Gentse universiteitsbibliotheek schenkt op verschillende vlakken een inzicht in de moeilijkheden die de plattelandsbewoners ondervonden gedurende de Gentse Calvinistische Republiek. Terwijl de kroniek gebeurtenissen aanhaalt die voor, tijdens en na deze periode plaatsvonden in geheel het voormalige graafschap Vlaanderen, hebben wij ons voor de genoemde periode doelbewust beperkt tot de gemeenten Kalken, Laarne en Wetteren. Wij bemerken niettemin, bij het overschouwen van het geheel der aangehaalde feiten, dat wij een in hoge mate representatief beeld bekomen.

111. M. Meys (1991), p. 16.

112. M. Meys (1991), p. 19.

113. De Potter, Broeckaert, *Kalken* (1889), p. 22.

114. Hs 519, f° 735 r°.

115. Hs 519, f° 744 v°.

116. G. Tack e.a. (1993), p. 160 - 163.

117. Zie bv. R. Castelain (1983), p. 146.

118. A. De Vlaminck (1898), p. 177. Ook in 1563 en 1567 zag men wolven in de regio Dendermonde.

Wetteren lijkt in de bestudeerde regio wel de zwaarst getroffen parochie te zijn. Aanzienlijke verwoestingen in mei 1579 en januari 1581, de oprichting van een Spaans fort in het najaar van 1583, enz... Ongetwijfeld was de ligging langs enkele belangrijke verkeersaders daar niet vreemd aan: de Schelde (met veerdienst), de verbindingswegen van Gent met Dendermonde, Aalst en Brussel. Vooral de laatste hebben heel wat troepenbewegingen gezien. Maar hetzelfde gebeurde natuurlijk ook in de gemeenten Laarne en Kalken, die doorkruist worden door de Dendermondse Steenweg (Heirweg).

Voor Wetteren was de ligging van de dorpskern ten zuiden van de Schelde een zwaar nadeel ten tijde van de invallen der Malcontenten. Deze huldigden namelijk de volgende strategie. Zij rukten noordwaarts op naar de gemeenten in de onmiddellijke periferie van Gent om er te roven en te plunderen. Zo kwamen zij keer op keer tergend dicht bij de Gentse stadsmuren, terwijl zij zich meestal nog beschermd wisten tegen een uitval van de Gentenaars door de een of andere meander van de Leie of de Schelde. Naast Wetteren kozen zij zo ook herhaaldelijk Drongen, Melle, Gentbrugge en Merelbeke tot doelwit. Omdat Gent geen weerwerk bood, konden zij ongehinderd hun slag slaan. Enkele malen staken zij ook de Schelde over.

De overlast van het soldateska was echter het gemeenschappelijk lot van alle plattelandsbewoners. We beschikken over voldoende gegevens om dit concreet in te vullen. Ten eerste stegen de belastingen gevoelig door de verdeling van het onderhoud voor de ingekwartierde troepen (bv. te Laarne, Kalken en Destelbergen in november 1579). De inkwartiering geschiedde in huizen en schuren, waarbij wel eens het meubilair werd beschadigd of vernield. Dat ook de provisiekast ongeremd werd aangesproken, bewijst het lijstje van de Kalkense baljuw (november 1582): hoeveel spaarzaam aangelegde wintervoorraden werden op die manier op korte tijd verbruikt? De soldaten persten bovendien geld af, stalen huisraad, kledij en lijnwaad. Ook paarden, koeien en pluimvee waren voor hen niet veilig. Zij onthielden zich trouwens ook niet van seksuele misdrijven (november 1579).

Zij stookten het aanwezige brandhout op, en kaptten indien nodig ook aan struik of stam. Door de schade aan de plantsoenbossen werd het anders zo zorgvuldig nagestreefde bosbeheer en onderhoud grondig verstoord (bv. te Kalken, winter 1581). Al deze feiten, reeds ergerlijk bij tijdelijke passages en overnachtingen, vermenigvuldigden uiteraard in aantal bij de langdurige inkwartieringen der wintergarnizoenen (Land van Dendermonde, december 1582 t.e.m. maart 1583).

Men kan zich nog nauwelijks een beeld vormen van de druk van deze logementen op de bevolking en de aangelegde voedselvoorraden. Wanneer echter in november 1579 3000 infanteristen, ongetwijfeld vergezeld van soldatenvrouwen, marketensters e.d.m. te Destelbergen, Kalken en Laarne neerstrijken, moet dit zowat hebben geleid tot een verdubbeling van de populatie, ook al was dat in dit geval kortstondig. Laarne telde toen immers ongeveer 1000 inwoners, Kalken waarschijnlijk iets meer dan 1300¹¹⁹.

119. L. Pee (1975), p. 146-147. Voor Destelbergen zijn ons geen gegevens bekend.

Dat al de ellende tot de fysieke verzwakking van een deel van de bevolking heeft geleid, staat buiten kijf. Besmettelijke en dodelijke ziektes - al dan niet verspreid door de soldaten - oefenden nadien hun verwoestende werking uit. Te Kalken overleden medio 1581 maar liefst 102 van de ongeveer 1300 parochianen; een vermindering van 7 à 8 % op enkele maanden tijd!

Daarbij kwamen dan nog de occasionele verwoestingen, die typisch waren voor de oorlog. In juli 1579 vernielt Gent alle sites die als militaire basis tegen de stad kunnen worden gebruikt. De eigenaars of pachters van stenen huizen of omwalde hoeves lopen bovendien gevaar dat zij worden gevangen genomen en op losgeld gesteld. In november 1583 past Gent ten oosten van de stad op grote schaal de tactiek van de verschroeide aarde toe; waardoor het zijn tegenstanders enkele bevoorradingsmogelijkheden hoopt te ontnemen. Toen de Spanjaarden bovendien eind 1583 een fort oprichtten te Wetteren was er voor de plattelandsbevolking nauwelijks keuze: vluchten of verjaagd worden - de scheidingslijn tussen beide was zeer vaag geworden. Vanaf eind 1583 tot eind 1584 lagen Kalken, Laarne en Wetteren dan ook nagenoeg ontvolkt. Als in deze jaren de kerken worden vernield, opgeëist of gesloten, toen ook de uitoefening van de katholieke eredienst werd verboden en een andere religie werd opgedrongen, dan kan de conclusie niet anders luiden dan dat elk aspect van het dagelijks leven op het platteland grondig werd verstoord, met een hoge tol aan mensenlevens, ook onder de burgerbevolking. Dat de periode na de val van Gent even rampzalig was, hebben we in enkele hoofdlijnen proberen aan te geven. De accenten lagen weliswaar anders, maar ook in deze jaren werd het eens zo welvarende Vlaanderen op economisch vlak steeds verder te gronde gericht.

Wellicht waren de woorden die de Joodse geschiedschrijver Flavius Josephus 15 eeuwen voorheen had geschreven, ook van toepassing op de Vlamingen van de 16de eeuw: "De meeste bewoners wilden eigenlijk helemaal geen oorlog. Ze waren voor het merendeel boeren en ze hadden meer aandacht voor de oogst"¹²⁰.

Gebruikte afkortingen

- AOKLW = Annalen van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas.
BRUG = Bibliotheek van de rijksuniversiteit te Gent
GOKLD = Gedenkschriften van de Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde
HMGOG = Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent
Hs = handschrift.
RAB = Rijksarchief te Beveren.
RAG = Rijksarchief te Gent.

120. Flavius Josephus, De Joodse oorlog, IV, 84. (eerste eeuw na Christus).

BIBLIOGRAFIE

- E. BALTHAU, E.L. SCHEPENS e.a., *De bouwgeschiedenis van de Sint-Machariuskerk van Laarne*, Laarne, 1992.
- M. BOVYN, *Dendermonde in 1572 - 1584*, in: *GOKLD*, Derde reeks. Deel XIII, 1962-1964, p. 149-246.
- M. BOVYN, *Konfiskatierekeningen van het Kwartier Dendermonde 1568 - 1608*, in: *GOKLD*, Derde reeks. Deel XIV, 1965-1966, p. 1-90.
- M. BOVYN, *Vrijbuiters en huurlingen (einde 16de eeuw)*, in: *GOKLD*, Derde reeks. Deel XX, 1972-1973, p. 177-182.
- R CASTELAIN, *Het leven op het platteland tussen Kortrijk en Oudenaarde (16de-18de eeuw)*, Oudenaarde, 1983.
- J. DECAVELE, *De plattelandsmilitie in het leger van de Generale Staten en het Calvinistische Gent (1578-1584)*, in: *Belgisch Tijdschrift voor militaire geschiedenis*, XVII-4, 1967, p. 243-258.
- J. DECAVELE (red.), *Het eind van een rebelse droom*, Gent, 1984.
- E. DE GEEST, *Kronijk der stad Lokeren*, in: *AOKLW*, 13, 1890, p. 39-96 en p. 225-290.
- F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen*. Vierde reeks. Deel I, Kalken, Gent, 1889.
- F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen*. Vierde reeks. Deel I, Laarne, Gent, 1889.
- A. DE VOS, *De strijd tegen de vrijbuiters binnen de Kasselrij van de Oudburg (1584-1609)*, Oostvlaams verbond van de kringen voor geschiedenis. Voorlichtingsreeks nr. 18, Gent, 1957.
- A. DE VLAMINCK, *De wolven en vossen in 't Land van Dendermonde*, in: *GOKLD*, Tweede reeks. Deel VII, 1898-1900, p. 176-177.
- J.R.J. DE WILDE, *De verwoesting van het kasteel en het neerhof te Laarne in 1579*, in: *Castellum*, XII nr. 1, 1995, p. 14-25.
- E. GUILLEMYN, *De Vrijbuiters: XVIe-eeuwse guerillastrijders, voorposten in de Tachtigjarige Oorlog. De kasselrij Kortrijk in 1584-1593*, Historische Monografieën Nr. 3, Aartrijke, 1990.
- P. LEYNEN, *Franchois van der Kethulle, hoogbaljuw van Dendermonde (1577-1584)* in: *GOKLD*, Derde reeks. Deel XIX, 1970-1971, p. 62-70.
- M. MEYS, *Honderd bewogen jaren uit de geschiedenis van de kerk van Kalken ca 1550-1650*, in: *Castellum* VIII nr. 3, 1991, p. 5-63.
- G. PARKER, *The Dutch revolt* (revised edition), London, 1985.
- L. PEE, *De bevolkingsevolutie in het Land van Dendermonde van 1469 tot 1620*, in: *GOKLD*, Vierde reeks. Deel I, 1975, p. 129-159.
- J. SCHEERDER, *De handschriften van Gentse kronieken en memorieboeken bewaard in de universiteitsbibliotheek te Gent*, in: *HMGOG*, Deel XXX, 1976, p. 15-59.
- G. TACK, P. VAN DEN BREMPT, M. HERMY, *Bossen van Vlaanderen. Een historische ecologie*, Leuven, 1993.

POSTMIDDELEEUWS AARDEWERK: TWEE DOOFPOTTEN, GEVONDEN IN KALKEN.¹

Joris Eeraerts

I. Vondstomstandigheden.

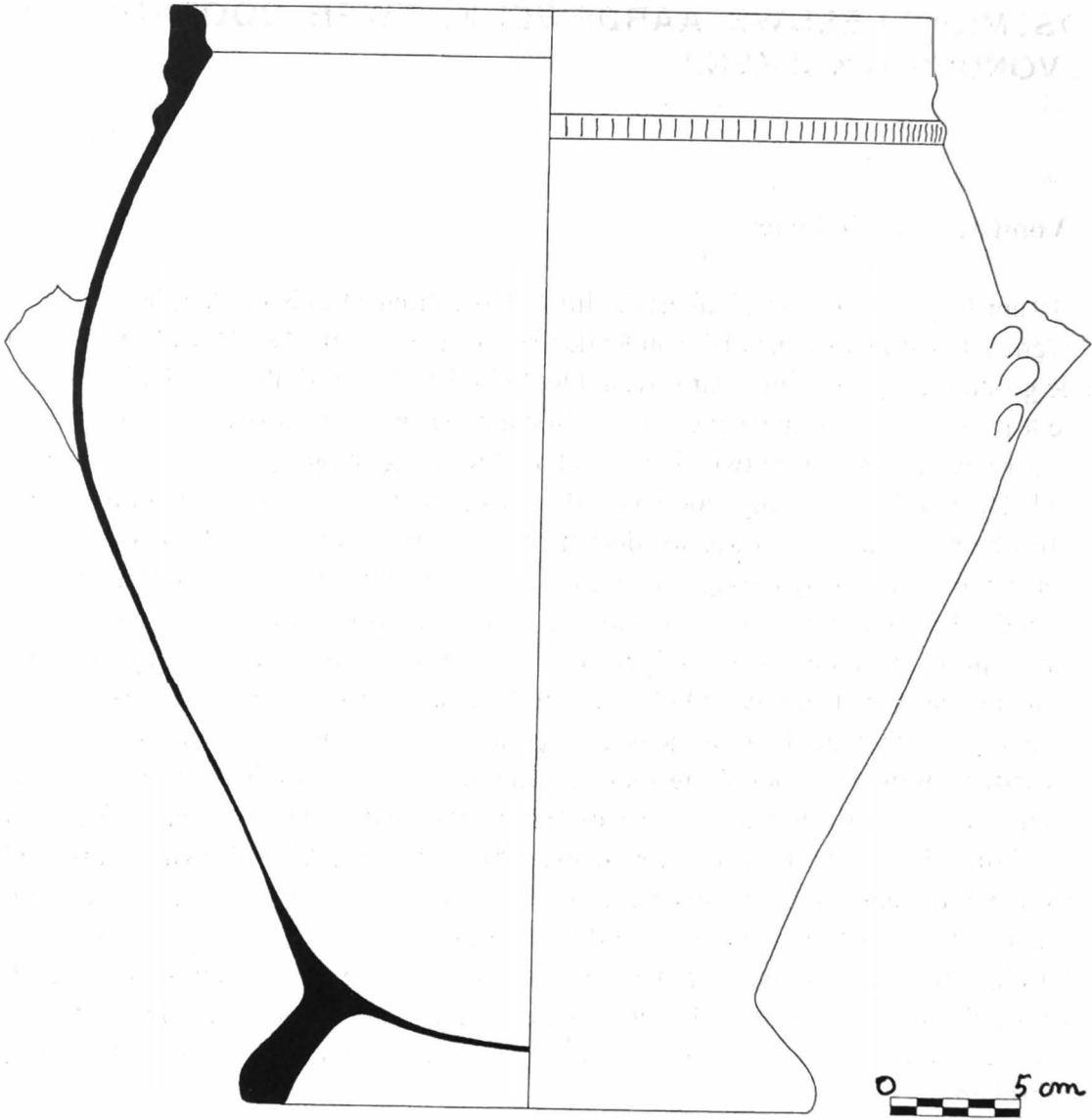
Op 19 april 1986 stootte dhr. Hubert Paelinck, Brugstraat 41 in Kalken tijdens werken aan een oude schuur op een pot die onder de vloer van de schuur stak. De pot zat rechtop in de grond met de opening naar boven. Op 23 juni 1986 vond dhr. Paelinck dan een tweede pot die zich op ongeveer een meter afstand van de eerste pot eveneens net onder de vloer bevond. Ook deze tweede pot stak rechtop met de opening naar boven in de grond. De vondstomstandigheden van deze tweede pot zijn beter gekend. Enige notities betreffende stratigrafie werden opgetekend door dhr. Eric Balthau. Aan de oppervlakte was een ophoging van 1 tot 13 cm, bestaande uit een humeuze laag. Daaronder bevond zich een 7 cm dikke leemlaag die bruin van kleur was en zeer waarschijnlijk de vroegere dorsvloer was. De rand van de pot zat gelijk met de bovenkant van deze leemlaag. Onder de leemlaag bevond zich een 10 cm dikke laag, bestaande uit geel gevlekt humeus zand, dat overwegend grijs van kleur was. Daaronder trof men een ophogingslaag aan van ongeveer 10 cm dik, die overwegend bestond uit geel zand. Ook de vulling van de kuil, waarin de pot was geplaatst, bestond uit geel zand. De kuil zelf was maximaal 56 cm breed en 40 cm diep. De kuil doorsneed een oude bouwlaag waarin tegels werden gevonden. Deze laag was ongeveer 2,5 cm dik. Daaronder bevond zich ongestoord geel zand.

De stratigrafie, waarin de eerste pot werd gevonden, is niet gekend, maar vermoedelijk dezelfde als die waarin de tweede pot werd gevonden, gezien de relatief kleine afstand -ongeveer 1 meter- tussen de twee vindplaatsen. De oude schuur werd ondertussen afgebroken.

II. Bespreking.

Bij de bespreking noemen we de pot die eerst gevonden werd, pot 1, de andere pot 2. De hoogte van pot 1 bedraagt 42 cm (fig. 1). De diameter van de opening is ongeveer 29 cm. De maximale omtrek van de pot is 93 cm. De dikte van de rand is ongeveer 1,5 cm. De pot is bolvormig en heeft een voet. Hij is lichtbruin van kleur. Hier en daar zijn groenachtige verkleuringen te zien. Het gaat hier om rood, oxiderend gebakken

1. Deze tekst is het resultaat van een oefening voor de eerste kandidatuur Geschiedenis, richting Oudste Tijden, academiejaar 1993-1994, onder leiding van prof. dr. H. Thoen. Hierbij dank ik dhr. Hubert Paelinck voor zijn toelating de stukken te onderzoeken, dhr. Eric Balthau voor de informatie over de vondstomstandigheden, het gebruik van de tekeningen en de verwijzingen naar vergelijkingsmateriaal, dhr. M. Annaert voor het nemen van de foto's, dhr. André Van De Sompel, dhr. Adolphe Van Hoecke en mijn ouders voor hun hulp bij dit werk.

Figuur 1: Doofpot 1 (tekening E. Balthau)

aardewerk, dat is afgewerkt met loodglazuur. De horizontale oren stonden schuin omhoog maar zijn afgebroken. Aan de buitenkant van de oren bevinden zich telkens 3 ronde indrukken. De rand van de pot is bovenaan afgesleten, waarschijnlijk door het gebruik van een deksel. Toch zijn er nog een paar stukjes van het glazuur zichtbaar. Net onder de rand bevindt zich een band met kleine ribbels. Ter hoogte van de oren lopen vier evenwijdige richels op gelijke afstand van elkaar. Zij lopen volledig rond en worden aan de ene zijde van de pot onderbroken door een bloemvormige afbeelding, die bestaat uit negen ronde indrukken. Deze afbeelding bevindt zich ongeveer in het midden van de ene zijde van de pot. Dergelijke bloemmotieven lijken normaal geweest te zijn². Daaronder lopen drie richels die evenwijdig zijn aan elkaar. Een beetje lager

2. F. VERHAEGHE, *Post-medieval pottery research...*, p. 249.

zien we dan opnieuw drie evenwijdig lopende richels. De voet van de pot, die een groenachtige kleur heeft, was beschadigd en er zat geen bodem meer in. De pot werd gerestaureerd door dhr. E. Balthau.

De tweede pot is ongeveer 30 cm hoog en heeft een maximale omtrek van 96 cm (fig. 2). De diameter van de opening bedraagt 26 cm. De rand is 1,5 cm dik. Ook deze pot is bolvorming en staat op een voet. Deze pot is iets bruiner van kleur dan de eerste. De horizontale oren stonden ook hier schuin omhoog, en zijn eveneens afgebroken. Er zijn geen versieringen aangebracht op de oren. Ter hoogte van de oren lopen vier evenwijdige richels. Vlak onder de oren loopt een enkele richel. Een eind daaronder lopen opnieuw vier richels. Eigenaardig aan deze pot is de aanwezigheid van vier kleine gaatjes in de wand van de pot. Deze gaatjes vormen min of meer een rechthoek. Opmerkelijk is dat ongeveer in het midden van die rechthoek een scheur loopt. De twee bovenste en de twee onderste gaten staan ongeveer 8 cm van elkaar. De afstand tussen de bovenste en de onderste gaten is ongeveer 2 cm. Misschien stak men door deze gaten een touwtje om de scheur dicht te houden.

III. Vergelijkend materiaal.

Het is enorm moeilijk gebleken om veel vergelijkingsmateriaal te vinden. Een van de redenen hiervoor is de geringe belangstelling voor postmiddeleeuwse ceramiek. Daaruit vloeit dan voort dat het ontbreekt aan grote hoeveelheden goede literatuur over dit onderwerp. Ook het feit dat het hier over gewone gebruiksvoorwerpen gaat, speelt hierin een rol. Tot voor enkele jaren had men nagenoeg enkel belangstelling voor gedecoreerde ceramiek. Deze kunstvoorwerpen werden dan goed bestudeerd. De volkskunst en de ceramiek voor elke dag werden dan ook minder bestudeerd.

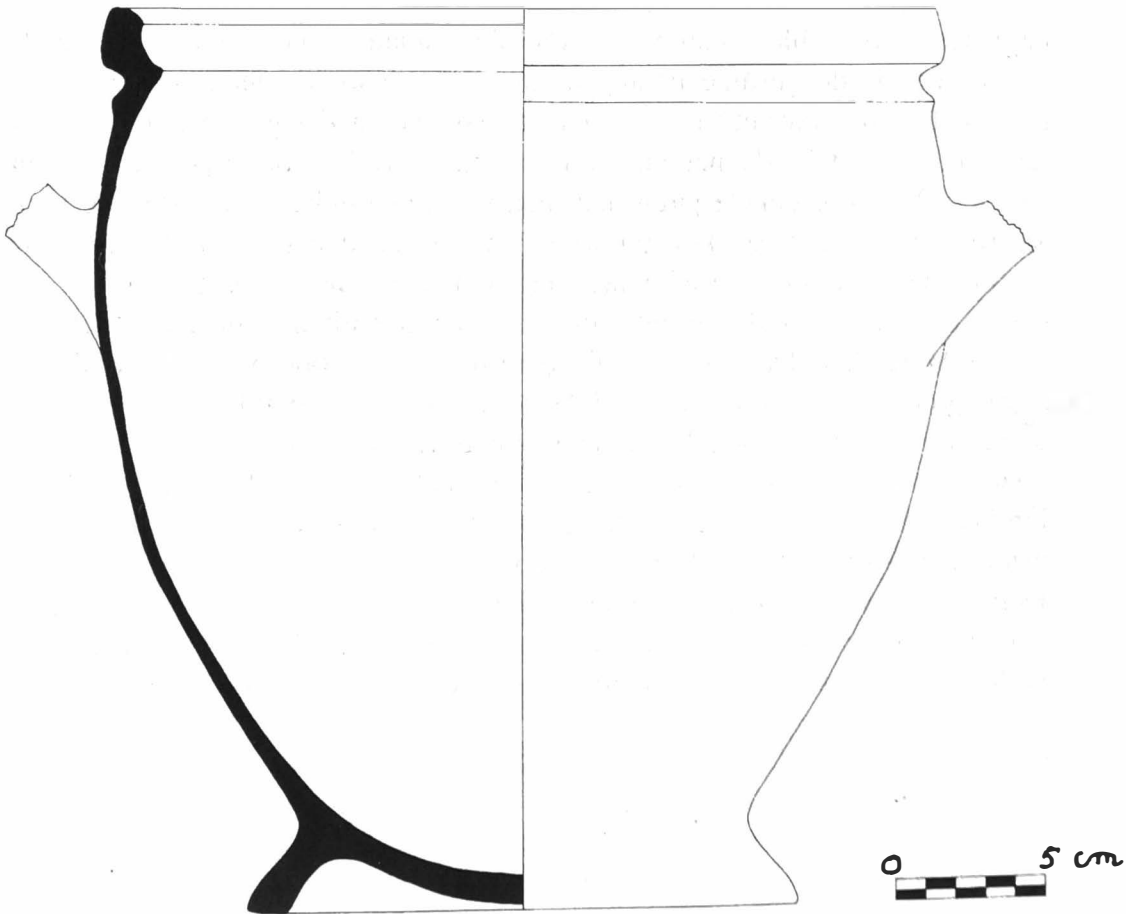
Het meest opmerkelijk is de vergelijking met een pot uit het museum Hof van Busleyden te Mechelen³. Deze pot wordt gedetermineerd als doofpot en de gelijkenis met de twee potten uit Kalken is treffend. Wat deze pot als vergelijkingsmateriaal zo speciaal maakt is het feit dat ook deze pot gevonden werd onder de vloer van een oude schuur. Het stuk werd namelijk gevonden in een oude schuur in het dorp van Sint-Katelijne-Waver in 1963. De aard van de versieringen en de andere kenmerken komen overeen met deze op de potten uit Kalken. De pot van Sint-Katelijne-Waver wordt door S. Vandenberghe gesitueerd op het einde van de 18de of het begin van de 19de eeuw. Ook de pot uit Kalken kan dus beschouwd worden als een doofpot, waarin de hete as van haarden of vuurtjes werd verzameld om mogelijke branden te voorkomen.

3. S. VANDENBERGHE, *Inventaris...*, p. 55, nr. 100 (afbeelding op p. 86, nr. 100).

IV. Datering.

Op de potten zelf treffen we geen enkele aanduiding aan die ons kan helpen bij de datering. Een absolute datering voorstellen is dus niet mogelijk.

De beide potten zijn gevonden op amper een meter van elkaar binnen dezelfde schuur, en waarschijnlijk binnen dezelfde stratigrafische context. Uit de Kabinetskaart van Ferraris blijkt dat de boerderij met de schuur reeds bestond rond 1775. Rekening houdend met het vergelijkingsmateriaal, dat zich te Mechelen bevindt, is een datering in de tweede helft van de 18de eeuw of de eerste helft van de 19de eeuw dan ook aannemelijk.

Figuur 2: Doofpot 2 (tekening E. Balthau)

V. Bibliografie.

- CRAMERS D., *Postmiddeleeuwse vondsten te Leuven*, in: *Mededelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Leuven en omgeving*, 18, 1978, p. 117-127.
- DE KLEYN J., *Volkaardewerk in Nederland 1600-1900*, Zeist, 1965.
- VANDENBERGHE S., *Inventaris van het merovingisch, middeleeuws en post-middeleeuws aardewerk (faience uitgezonderd) in het Museum Hof van Busleyden te Mechelen*, Nationaal Centrum voor Oudheidkundige Navorsingen in België. Oudheidkundige Repertoria. Reeks B: de verzamelingen, nr. XII, Brussel, 1985.
- VERHAEGHE F., *Post-medieval pottery research in Flanders and the Waasland*, in: VERHAEGHE F., OTTE M. (eds.), *Archéologie des temps modernes. Actes du Colloque international de Liège (23-26 avril 1985)*, Etudes et Recherches archéologiques de l'Université de Liège, nr. 26, Liège, 1988, p. 227-326.
- WEYNS A., *Volkshuisraad in Vlaanderen. Naam, vorm, geschiedenis, gebruik en volkskundig belang der huishoudelijke voorwerpen in het Vlaamse land van de Middeleeuwen tot de Eerste Wereldoorlog*, Beerzel, 1974.

DE UITVAART VAN KAPELAAN CASTRAAL JOANNES COENS

Erik L. Schepens

Op 3 mei 1676 overleed te Laarne in het “capelaenhuijs castraele” of in zijn woning op het kasteeldomein heer en meester Joannes Coens, priester en “bacelier inde Godtheijt” (1), deken van de gildebroeders van de .H. Macharius. Hij werd begraven in de kerk van Laarne in het koor van de H. Machariuskapel (2).

Geeraard van Vilsteren, heer van Laarne, en Joannes Coens sloten op 10 juni 1662 een overeenkomst. J. Coens verbondt er zich als kapelaan castraal toe om wekelijks drie missen te celebreren, zoals in de fondatie of stichting werd vastgelegd. Naar de wens van de heer kon op hem beroep worden gedaan om elke dag van de week zowel op zondag of heiligdag binnen of buiten het kasteel de mis op te dragen. Dit hield niet in dat de heer of een van zijn familieleden diende aanwezig te zijn. Mochten zij hem vragen een mis met bijzondere intentie op te dragen, dan ontving hij voor iedere mis 10 stuivers.

Als tegenprestatie zou Van Vilsteren Joannes Coens een degelijke woning bezorgen, binnen of omtrent het kasteel, met een hof om in het onderhoud van zijn huishouden te kunnen voorzien (3).

Jan de Wilde en Jacques van de Kerckhove hadden bij het overlijden van J. Coens nog een loon te goed voor geleverde arbeid en diensten, respectievelijk 9 s. gr. en 6 s. 6 gr. Andries Praet was hij nog 10 s. gr. schuldig “van dienstloon van brauwen”.

Op 26 april, enkele dagen voor zijn dood, legde hij testamentair vast hoe zijn ter aarde bestelling diende te verlopen.

Uit de opsomming van de activa en passiva van de nalatenschap door Andries Zegers, zoon van Amplonius, en bijgestaan door Jacobus Verquaelle, zoon van Joos en “joncvrouwe” Marie Vercruijssen, oom langs moederszijde van de overledene, vernemen wij hoe alles verliep.

Terzeldertijd worden wij geconfronteerd met het oorlogsgebeuren: de veroveringen van de Fransen. Lodewijk XIV maakte toen ernst van de theorie dat Frankrijk “natuurlijke” grenzen zou hebben; deze natuurlijke grenzen waren gebergten of rivieren en die waren er niet tussen Artesië en de mondingen van de Schelde, Maas en Rijn. Zo kwamen Vlaanderen en Henegouwen voortdurend onder Franse druk te staan,

(1) Baccalauriaat in de godgeleerdheid, een universitaire graad.

(2) RABeveren, Laarne-Oud, nr. 351. Alle gegevens komen uit de vermelde bundel, tenzij anders vermeld.

(3) RAB, Laarne Oud, nr. 345.

hoewel deze gebieden nooit aan Frankrijk hadden toebehoord (4).

Tijdens de "Guerre de Hollande" (1672-1678) werd Vlaanderen menigmaal onder de voet gelopen. In 1677 werden Sint-Omaars, Kamerijk en Valenciennes door de Fransen ingenomen. Bij de Vrede van Nijmegen in 1678 werden deze gebieden aan Frankrijk toegewezen (5).

Joannes Coens had een deel van zijn geld en meubelen laten overbrengen naar Gent. Dit roerend bezit was onder andere ondergebracht bij Gillis van der Sijpt op Steendam. Jan Matthijs had twee ritten nodig om de meubels naar Gent over te brengen. Hij ontving er 31 s. gr. voor.

Deze meubelen "ghevoert ende ghevlugt omme redenen vande troubele tijden van orloghe" werden na zijn overlijden openbaar verkocht onder het toezien van de schout (6) van Sint-Baafs. Ze brachten 40 lb. gr. op. Het geld "bevonden inde casse" en geteld door de pastoors van Ekkerghem en Laarne vertegenwoordigde een bedrag van 35 lb. 12 s. gr.

Uit de afrekening van de nalatenschap blijkt dat er nog meubels waren ondergebracht bij de juffrouwen Elisabeth en Pietronelle Stalpaert gestede begijnen in het Groot Begijnhof te Gent. Zij brachten voor de geboden diensten: "huijshuere vande meubelen thaerlieden huijse ghevluucht" 5 lb. gr. in, die betaald werden met het geld van de overledene dat bij de baron van Laarne in bewaring was gegeven. Het waren "in gauden ghelden ende oock in silveren ghel de":

- in "pattacons" (7) 73 29 s. 12 gr.
- zeven "ducatons" (8), twaalf halve 6 lb. 10 s. gr.
- zeventien en 3 halve "souveraenen" (9) aan 14 gulden
en 4 stuivers elk 99 lb. 14 s. 2 gr.
- twee vier "dobbele", twee "dobbele" en twaalf
"enckel pistolen" (10) samen 24 pistolen aan
8 gulden en 16 stuivers elk 35 lb. 9 s. gr.

(4) G. Peeters [samenstelling], *België, een Verhaal over Land en Volk*, Brussel, 1980, p. 147.

(5) Dictionnaire le Robert, *Le Robert micro poche*, Parijs, 1990, p. [n.g.].

(6) Schout of amman: een ambtenaar, die de heer vertegenwoordigde en door hem werd aangesteld. De functie werd meestal in leen gehouden. Normaliter was de amman de uitoefening van de rechtsmacht toevertrouwd. E. Verwijs, J. Verdam, *Nederlandsch Woordenboek*, dl. 1, 1855, kl. 399-400.

(7) Munteenheid. *Patart* (Frans) van het Spaans *Pataca*, klein zilveren muntje, verdere evolutie: geld met weinig waarde. R. Grandsaigne d'Hauterive, *Dictionnaire d'ancien français, moyen âge et renaissance*, Paris, 1947, p. 455.

(8) Een zilveren munt onderverdeeld in kroon en halve kroon. *Numismatiek. Munten, penningen en medailles*, Culturele brochurereeks Kredietbank, 1976, p. 17.

(9) *Souverein* (enkel en dubbel), oude Engelse gouden munt, ± 7,5 gr. goud (enkel), ± 15 gr. goud (dubbel). *Le Robert micro poche*, p. 1210.

(10) Naam van een munt, benaming voor een Spaanse kroon. *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, dl. 12, 1e stuk, kl. 2000-2001.

- vijf “jacobussen van inghelant” (11) aan 12 gulden en 10 stuivers elk 10 lb. 8 s. 9 gr.
- vijf “carolussen van inghelant metten laurier” (12) aan 11 gulden en 10 stuivers elk 9 lb. 11 s. 8 gr.
- twee “doppel ducaten” 3 lb. 9 s. gr.
- zeven “albertinen” (13) aan 6 gulden en 10 stuivers elk 7 lb. 11 s. 8 gr.
- een “halfven Henricus nobel est Ste Michiel” (14) 1 lb. 1 s. 8 gr.

Naast deze zilveren en gouden munten bezat J. Coens nog 8 zilveren lepels en 9 zilveren vorken. Jacques Verquaele ontving 8 vorken en 2 lepels. De griffier liet zich voor zijn diensten vergoeden met een lepel en een vork. De 5 overige zilveren lepels werden door Van Vilsteren aangekocht.

De huishuur voor de meubels die bij Gillis van der Sijpt waren ondergebracht en het “tractement” of het aanbieden van drank (38 s. gr.) bij het inventariseren werden pro memorie genoteerd.

Andries Zeghers en Jacobus Verquaele, die afkomstig was uit het Land van Waas, verbleven naar aanleiding van de venditie op 19 en 20 mei te Gent. Hun verblijf, verteer en overnachten, en enkele voorschotten aan twee arbeiders bedroegen 31 s. 4 gr.

Op 23 mei werd te Laarne eveneens een venditie gehouden, die na het recht (15) van baljuw, meier, griffier en officier (16 lb. 1 s. 4 gr.), de koop van J. Verquaele (3 lb. 2 s. gr.) en deze van de nieuwe kapelaan castraal (6 lb. 14 s. 11 gr.) nog 6 lb. 4 s. 7 gr. opbracht. Officier Pieter Schepens ontving nog een supplementair bedrag van 2 s. gr. voor bijkomende diensten.

Joannes Coens was reeds enkele dagen zeer ernstig ziek. Jan van Watervliet, chirurgijn, uit Laarne en dokter Maerckx uit Gent stonden hem aan zijn ziekbed bij. Van Watervliet deed aderlatingen en de voorgeschreven medicijnen werden geleverd door de apotheker “op de burch straete” te Gent.

(11) Betreft hier naar alle waarschijnlijkheid Jacobus (James) I van Engeland (James VI voor Schotland), 1603-25. Hij volgde Elizabeth I op, die in haar paleis te Richmond op 24 maart 1603 stierf. Jacobus was de zoon van Maria, koningin van Schotland.

R. Lockyer, J. Thorn, David Smith, *A history of Engeland*, Londen, 1961, vertaling: *Engeland, de geschiedenis van een wereldrijk*, Utrecht, 1967, p. 334.

(12) Betreft wellicht Karel I, 1625-1649. Hij kwam na het overlijden van zijn oudere broer Hendrik in aanmerking voor troonopvolging. Kreeg af te rekenen met het parlement (Petition of Rights) en een burgeroorlog (1640-1649). *Idem*, p. 340, 347-379.

(13) Genaamd naar aartshertog Albrecht.

(14) Vermoedelijk Franse munt. Voor de hulp bij deze beschrijvingen gaat mijn dank naar Cools numismatiek Gent.

(15) Kunnen omschrijven als de administratieve kosten van een openbare verkoop.

In zijn laatste dagen werd hij geestelijk bijgestaan en voorzien van de Laatste Sacramenten door pastoor Joannes van Hecke.

De dienstmeid van kapelaan Coens ontving naast haar achterstallig loon (5 lb. 8 gr.) nog een supplementaire vergoeding en een rouwkleed (10 lb. gr.).

Voor het gebruik van een "ledecant met behansele" diende men aan "mevrouw prieuse" van een niet nader genoemd klooster 8 lb. 4 gr. te betalen.

J. Coens werd tijdens zijn ziekte door broeder Charel, Cellebroeder (16), bijgestaan. Deze leverde "chitroenen (20 gr.) ende oraingie appelen (19 s. gr.)". Het afleggen en kisten geschiedde door dezelfde broeder, die ook een wassen kelk (17) in de kist legde. Pieter Cormundijn uit Wetteren leverde de "lichter ofte kiste".

De wassen kaarsen voor de uitvaart werden door koster Joos Gheenens op 3 en 4 mei bij de weduwe Steurebaut te Gent afgehaald: vierentwintig van elk een pond (18) en vier van twee pond, voor een bedrag van 4 lb. 8 gr. de wassen kelk inbegrepen.

Deze kaarsen werden door 28 "mans ende cnechtken" gedragen tijdens de uitvaartdienst. Zij ontvingen ieder 12 gr.

Het lichaam van de overleden kapelaan werd door zes priesters van het kasteel naar de kerk overgebracht. De begrafenisstoet werd begeleid door de pastoors van Heusden, Wetteren en andere geestelijken, die vergezeld werden door baljuw, meier, burgemeester, schepenen en notabelen van Laarne, en door de buren "naer usantie deser prochie van Laerne".

De pastoor en de koster van Laarne ontvingen voor de goddelijke dienst en "uutvaert misicael" samen 4 lb. gr., de tweede en derde heer, diaken en subdiaken, 9 s. 6 gr. en twee pond offerwas (5 s. 4 gr.) voor de kerk.

Aan de aanwezige armen van Laarne werden honderd tarwebroden van 2 kg. uitgedeeld en op elk brood waren twee stuivers aangebracht. "Aen blenden Lau" moest een aalmoes van 2 s. gr. worden gegeven.

(16) Cellebroeder of Alexiaan. Deze orde ontstond uit een verscheidenheid van navolgers van de "pauperes-Christi" beweging en onder invloed van het franciscaans armoede-ideaal en van de dominicaanse mystiek. Hun bewogenheid werd weerspiegeld in hun zorg voor het begraven van de doden n a v. de Zwarte Dood, de pest die in geheel Europa woedde tussen 1348 en 1352. Eens hun geestelijk leven georganiseerd (midden 15e eeuw), ontstonden diverse communautiteiten. Deze bleven hun sociaal werk, nl. het verzorgen van zieken en pestlijders en het begraven van doden trouw. D. Steyaert, Eenheid in verscheidenheid: historiek van de alexianen, in: *Arca Lovaniensis*, 1983, jaarboek 12, *Werken van Barmhartigheid, 650 jaar Alexianen in de Zuidelijke Nederlanden*, dl 1, 650 jaar Caritas als charisma, p. 17-28.

(17) R. Van de Walle, coördinatie, *Rendez-vous met Magere Hein. Doods- en rouwgebruiken in de 19de eeuw*, Gent, 1986. De uitvoerige catalogus verwijst ook naar gebruiken bij afsterven en rouw tijdens het Oud Regime. Verwijzingen naar specifieke gebruiken bij afgestorven geestelijken werden niet aangehaald.

(18) Een pond of 0,5 kg.

Het maal “van haete (19) ende dranck” aangeboden aan de eerwaarde heren pastoors van Ekkerghem, Wetteren, Laarne, Heusden, Destelbergen, Melle, Gentbrugge, twee monniken, de onderpastoors Jacobus de Brauwere en Coene van Ekkerghem, kapelaan Egidius van Beervelde, de onderpastoors van Laarne, Wetteren, Kalken, Overmere en de andere geestelijken, baljuw, meier, burgemeester en schepenen van Laarne, in het “huijs castraele” kostte samen met het lam (16 s. 8 gr.), geleverd door de weduwe van Adriaen Walrave, en de wijn (37 s. 8 gr.) 6 lb. 14 s. 2 gr.

De buren en enkele notabelen “int ghetalle van XLVIII paer” werden op een maal uitgenodigd ten huize van Adriaen de Grootte. Dit maal kostte de nalatenschap 10 lb. 8 s. gr.

De elf dienstboden van “t’ huijs van den baron van Laerne” bekwamen elk 3 gulden of in het totaal 5 lb. 10 s. gr.

De executeur van het testament Andries Zeghers ontving voor zijn diensten 8 lb. gr.

Meester “Franchoijs Levardt steenhauwer” (20) vervaardigde de grafsteen en rekende 20 s. gr. aan voor het werk.

Verder bepaalde Joannes Coens in zijn testament dat er 300 missen tot lavenis van zijn ziel dienden opgedragen te worden: 50 bij de paters Capucijnen, 50 bij de Recoletten, 50 bij de Predikheren of Dominicanen, 50 bij de Carmelieten, 50 bij de Augustijnen en 50 bij de ongeschoeide Carmelieten. Deze missen kostten 25 lb. gr.

Gedurende zeven jaar dienden er jaarlijks vier jaargetijden gecelebreerd op de “quatertemperwonsdaghen” (21). Pastoor of onderpastoor zou op het graf het “de profundis” moeten bidden. De priester ontving 3 s. gr. en de koster voor het “verantwoorden vanden profundis” 12 gr. Voor het waslicht op het altaar en de kaars op het graf van de overledene ontving de kerk 6 stuivers. Aan de armen die aanwezig zijn bij het jaargetijde worden 50 broden van elk 3 stuiver of in het geheel 30 s. gr. uitgedeeld. Voor de zeven jaar kwam dit op 42 lb. gr., die werden gewaarborgd door een half bunder (22) land gelegen op de oostzijde van de vlier. De onderpastoor van Laarne ontving voor het lezen van 30 zielemissen een bedrag van 2 lb. 10 s. gr.

Bij testament schonk de overleden kapelaan castraal aan de zoon van zijn oom Jacques Verquaele 20 hemden en 20 patacons. De hemden werden in speciën betaald en met de patacons bedroeg de overgemaakte som 8 lb. gr.

(19) *Haete*: eten, spijs, voedsel. E. Verwijs, J. Verdam, *o.c.*, dl. 1, 1885, kl. 200.

(20) E. Balthau, M. Meys, E.L. Schepens, *Enige gegevens betreffende de ontginning van natuursteen te Laarne*, in *Castellum*, 1988, jg. V, nr. 4, p. 12-33.

(21) Dit zijn de woensdagen na de derde zondag van de Advent, na de eerste zondag van de Vasten, na Pinksteren, en na de H. Kruisverheffing. *Epistels en Evangelien, Collecta, secreta en post-communio*, Mechelen, 1868, p. [5].

(22) 1 ha 33 a 68 ca. (= 1 bunder).

E.H. Penneman en onderpastoor Brauwere van de parochie Ekkerghem in Gent, kapelaan Van Boven en Jan Coene bekwamen elk 20 s. gr. voor het celebreren van een mis ter zijner gedachtenis.

J. Coens schonk het altaar van Onze-Lieve-Vrouw in de kerk van Laarne een "witte sijden antependium ende casuvle" (10 lb. gr.), die dienden betaald uit zijn achterstalige te goeden, die door de oorlogsomstandigheden en bijzondere heffingen, nog niet werden voldaan.

Het altaar van de H. Macharius, patroonheilige van Laarne, werd begiftigd met 3 lb. gr., die ook uit de tegoeden moesten komen. Het altaar van de H. Moeder Anna bekwam 2 lb. gr.

Het "tabernakel huijseken van het venerable" bekwam "tot circaet" 30 s. gr.(23).

Bij het overlijden van Joannes Coens bleven enkele door hem verschuldigde bedragen te worden vereffend, anderzijds diende hij ook nog het een en ander te ontvangen.

Men noteerde pro memorie hetgeen de wet van Heusden hem nog schuldig was voor het lezen van de vroegmis in de kerk van Heusden gedurende twee jaar en negen maand. Het tiende van de kapelanie castraal (24) bedroeg 50 lb. gr. per jaar. Voor het jaar 1675 had J. Coens nog 25 lb. gr. te goed.

Hij had ook een drietal renten uitstaan. Een eerste jaarlijkse rente ontving hij van Lauwereins Molijn, wijnkoopman. Deze rente bedroeg 7 lb. gr. de penning zestien (25). Het kapitaal bedroeg 100 lb. 12 s. gr. De rentebrief dateerde van 16 februari 1675. In zijn testament bepaalde Coens, die peter was van het kind van Molijn, dat de vervallen intresten tot aan zijn dood aan zijn petekind toekwamen.

Leonerdus Riel, pastoor van Heusden, had een rentelast van 2 lb. gr. het jaar de penning zestien. Het kapitaal bedroeg 32 lb. gr.

Gillis van der Sijpt ontleende op 9 augustus 1674 een som van 140 lb. gr.

De rentelast bedroeg 10 lb. gr. per jaar de penning twintig(26). Vander Sijpt loste reeds op 25 september 1676 40 lb. gr. af, en op 9 oktober 20 lb. gr.

Uit de erfenis van Jonkvrouw Catharine van der Cruijssen, zijn tante van moederszijde, had Joannes Coens nog een rentebrief van 3 lb. 10 s. 5 gr. per jaar ten laste van Jan Carijn baljuw van "Marchelnrede".

(23) E. Balthau, E.L. Schepens, e.a., *De bouwgeschiedenis van do Sint-Machariuskerk te Laarne*, Laarne, 1992, p 166-168.

(24) Tienden dienden 1/3 voor het onderhoud van de kerk en eredienst, 1/3 voor de armen, 1/3 voor de geestelijkheid. Het groottiende werd geheven op de akkerbouw, tarwe, haver, rogge. Het kleintende was het tiende dat vóór het derde Concilie van Lateranen in handen was van leken. J. Van Twembeke, *Inleidend overzicht van het leenroerige en/of bestuurlijke indeling van het voormalig graafschap Vlaanderen. Met een nota over het heerlijkstelsel en het begrip heerlijkheid*, De Pinte, 1979, p. 22.

(25) Penning 16 of 6 1/4 %. E. Verwijs, J. Verdam, *o.c.*, dl. 6, 1907, kl. 248-249.

(26) Penning 20 of 5 %. *Ibidem*.

Bij leven was Joannes Coens aan de parochie van Laarne ook nog de parochiekosten(27) van het jaar 1674 schuldig. Lauwereins Hoochwijs, die toen ontvanger was, taxeerde die op 17 s. 10 gr. Voor het jaar 1675 werden ze door Michiel Drieghe op 11 s. 6 gr. geschat. Daar de parochiekosten voor het jaar 1676 nog niet “ommgesteld” waren, voorzag men een provisie van 5 s. gr. Deze bedragen werden berekend op een perceel land met “tronckbosch” met een oppervlakte van een half bunder gelegen op de vlier en ten oosten begrensd door de meerskouter.

Zijn deel in de bijzondere belasting voor het logeren van troepen bedroeg voor het jaar 1675 en 1676 (tot mei) 15 s. gr. In de belasting “metten brandschat” (28) bedroeg zijn deel voor de jaren 1674 en 1675 25 s. gr.

Verder diende hij 24 missen, die hij wegens zijn ziekte niet had kunnen opdragen in de kapel van het kasteel, terug te betalen. Elke mis werd getaxeerd op 16 gr.

De administratieve kosten, naast de reeds aangehaalde, van de nalatenschap bedroegen:

- Voor de dubbels van de inventarissen 16 s. gr.
- voor het nazicht van de afrekening van de nalatenschap 20 s. gr.
- voor twee duplicata van deze afrekening 20 s. gr.
- administratierecht, zegels, ... 13 s. 4 gr.

De totale uitgaven, de voorschotten aan de erfgenamen inbegrepen, bedroegen 174 lb. 17 s. 1 gr. De ontvangsten bedroegen 166 lb. 15 s. 7 gr. Er was dus een tekort van 8 lb. 1 s. 6 gr. Dit zou worden voldaan met het tegoed van 25 lb. gr. waarvan ook de schenkingen aan de kerk van Laarne dienden betaald.

De rekening werd afgesloten op 19 november 1676 en ondertekend door J.B. de Keijsere, baljuw van Laarne, J. Scheere, Jacques de Vos, Jacques van Quaille en griffier-testamentair Andries Seghers.

Deze afrekening van de inkomsten en uitgaven n.a.v. de uitvaart van kapelaan castraal Joannes Coens geven ons niet alleen een idee van zijn rijkdom, maar vooral van de manier waarop iemand van zijn rang werd begraven. Daarnaast vernemen wij ook iets over de plaatselijke gebruiken o.a. m.b.t. het dodenmaal.

(27) Parochiekosten: tienden, ommestellingen, zettingen ... Ommestelling: de omslag of geldelijke opbrengst, gelijkmatig over de belastingsschulden te verdelen. E. Verwijs, J. Verdam, *o.c.*, dl. 5, 1903, kl. 178. Zetting: schatting, taxatie. Het bepalen van ieders aandeel in een belasting. *Idem*, dl. 7, 1912, kl. 1020-1022.

(28) J.R.J. De Wilde, *De omvang van de brandschatting te Laarne in 1675*, in: *Castellum*, 1994, jg. XI, nrs. 3-4, p. 12-19.

UIT HET FAMILIEARCHIEF CROMPHAUT RESSEGEM- BORSBEKE EN KALKEN EN AANVERWANTE FAMILIE DEMARET

H. Van Isterdael

Nota: Dit archief is afkomstig uit het archief van het Land van Aalst. De andere stukken afkomstig van de griffie werden aan het eigenlijk griffiearchief toegevoegd.

1. Briefwisseling van de familie Cromphaut, 1743-1788. 1 omslag
2. Stukken betreffende de nalatenschap van Adriaan Cromphaut, Ressegem-Borsbeke, 1754-1756. Met retroacta. 1 omslag
3. Akte van kaveling ten sterfhuize van Joos Cromphaut echtgenoot van Catharina Demaret. 1785. 2 katernen
4. Akten en contracten van Joos Cromphaut, griffier van Kalken, 1753-1759. 1 omslag
5. Kostenstaat van Jan Alexander Cromphaut, baljuw van Kalken, ten laste van Frans van den Broucke, 1785. 1 stuk
6. Stukken van het proces van de vierschaar van Kalken van Jan Alexander Cromphaut, baljuw en meier van Kalken en Nieuwgaver tegen Jan Frans Debbaut, licentiaat in de medicijnen te Kalken over de betaling van salaris, 1785-1786. 1 omslag
7. Akte van verkoop van hun deel in een hoeve te Kalken door Jan Jacob, Angelina en Christina Alexandrina Isabella Cromphaut aan hun broer Jan Alexander Cromphaut, baljuw van Kalken, 1785. 1 katern
8. Stukken met betrekking tot de verdeling van de nalatenschap van Hugues Frans de Buignies, Bergen, 1739-1747. 4 stukken
9. Rekening opgemaakt door Jozef Van der Haeghen, gevolmachtigd ontvanger van Alexander Demaret, pastoor van Vlierzele en kapelaan van het castraal beneficium van de kapelanie van Zottegem, evenals van J. De Kinder, pastoor van Strijpen, van de inning in 1764 van de tiend te Grotenberge, Wijnhuize, Godveerdegem en Erwetegem, 1765. 1 katern
10. Akte van overeenkomst tussen Joos Cromphout en A. Largillien met betrekking tot de nalatenschap van Jacoba Demaret echtgenote A. Largillien, 1755. 2 stukken

11. Akte van verkoop van gras te Viane door de Pestere, griffier van Viane, aan Sebastiaan Annotteau, Grand Rieu, en Pieter Bernard, Froidchapelle, 1690.
N.B. Met bijhorende briefwisseling tussen de griffier en d'Assonleville, Bergen.
12. Bewijsstuk van de afgifte ter griffie van de Raad van Vlaanderen van de processtukken afkomstig van de vierschaar van Mater van het geschil tussen Filip Van de Putte, hoogpointer van de Kasselrij Oudenaarde en ontvanger van de graaf van Egmont, baron van Schorisse, tegen Jacob Van der Keijle, griffier van Eine, 1717. 1 stuk
13. Akte van overeenkomst tussen de prior en de religieuzen van het Rood Klooster en de graaf van Egmont betreffende de aflossing van een lening, 1730.
N.B. Afkomstig uit het archief van de graaf van Egmont. 1 katern
14. Rekening van de besteding van 24500 fl., gesloten op 13.11.1739, ontvangen van Robiano de Politaire ten behoeve van de graaf van Egmont. Afschrift 1758. 1 katern

Begeleidende tekst voor de bijdrage. Uit het familiearchief Cromphaut Ressegem-Borsbeke en Kalken en aanverwante familie Demaret door VAN ISTERDAEL H.¹

Moelijke tijden voor baljuw Joannes Alexander Cromphaut

André Van De Sompel

We willen hierbij Herman Van Isterdael hartelijk bedanken. Hij bezorgde onze kring een beknopte inventaris van stukken die voor ons onderzoeksgebied van belang kunnen zijn, nl. stukken uit het familiearchief Cromphaut. Een lid van die familie was een tijdlang baljuw te Kalken.

Tijdens het Ancien Régime trad een baljuw op als vertegenwoordiger van de Heer van de heerlijkheid. Sinds 1785 was in Kalken Joannes Alexander Cromphaut in die functie aangesteld.

Welke rol baljuw en meier Cromphaut tijdens de Brabantse Omwenteling (1789-1790) gespeeld heeft, is nog niet geheel duidelijk. Hij werd omwille van gebeurtenissen tijdens die periode door de toenmalige Heer van Kalken, de Prinses van Izegem, uit zijn functie ontslagen². Die beslissing werd 17 juli 1790 door de *Soevereynen raede van vlaenderen* bekrachtigd omwille van Cromphaut's *aengecleeftheijt ende getrauwigheijt* aan zijn soeverein de Keizer van Oostenrijk.

Als voorlopige vervanger werd Constantin Vander Brugghen, die in 1790 in Kalken was komen wonen, aangeduid^{3,4}. De Prinses van Izeghem benoemde op 5 oktober 1790 Jacques Leirens, notaris en ontvanger van de Provinciale Staten en wonende te Wetteren, tot baljuw *pour autant de tems qu'il nous plaira*⁵.

Joannes Alexander Cromphaut ging echter niet akkoord met de gang van zaken en richtte zich tot de Grote Raad van Mechelen. Die Raad beval het Kalkense bestuur Leirens als baljuw af te zetten ten voordele van Cromphaut. Het Kalkense bestuur echter antwoordde dat Cromphaut afgezet was door de *vrauwe prinsesse onser prochie dewelke eenen anderen met eene legale commissie heeft voorsien die wy schuldigh syn te respecteren tot dat anders by rechte ende sententie sal wesen gedecideert*⁶.

1. VAN ISTERDAEL H., Inventaris Archief van het Land van Aalst 1342-1796 (1814), deel I, Brussel, 1994.

p. 159: *Ook privé-archieven werden toegevoegd. Herkenbare privé-archieven zijn o.o. die van de familie Cromphaut (Borsbeke-Laarne) en van de heren van het Land van Rode. Ze werden uit het archief gelicht.* Heden bevinden deze documenten zich in het RA Ronse.

2. RAB, OAK, nr. 9, brief Grote Raad Mechelen dd. 14 april 1791.

3. RAG, Scheldedepartement, nr. 3197/16; burgerregister kanton Overmere dd. 21 mar 1797.

4. RAB, OAK, nr. 53, parochierekening 1790 en RAB, OAK, nr. 126.

5. RAB, OAK, nr. 114.

6. RAB, OAK, nr. 9, brief dd. 4 mei 1791.

Vanaf januari 1792 fungeerde Van Cromphaut terug als baljuw⁷.

Tijdens de eerste inval van de Fransen van november 1792 tot maart 1793 legde baljuw Van Cromphaut, evenals de griffier, de burgemeester en de schepenen een eed van trouw af aan *het Vrije Volk van Kalken*. Die eed luidde ongeveer als volgt⁸: *Je jure d'être fidèle au peuple libre et souverain de cette commune, de soutenir la liberté et l'égalité autant qu'il est en moi, d'administrer bonne et brève justice*. Van Cromphaut zou tijdens die periode echter minder dan voorheen de wettelijke passeringen handtekenen⁹. De vertegenwoordigers van het (kortstondige) Frans Bewind beoogden namelijk de afschaffing van het systeem waarvoor hij de functie van baljuw uitoefende. Tijdens de tweede Oostenrijkse restauratie (maart 1793-juni 1794) werden de oude gewoonten in ere hersteld maar het zag er voor baljuw Cromphaut niet rooskleurig uit. Alhoewel na de tweede inval van de Fransen (in juni 1794) bij decreet van 26 juni 1795 alle bestaande lokale besturen, schepenenbanken zowel als vierscharen, werden afgeschaft, bleef in Kalken het lokale bestuur nog een tijdje functioneren: de burgemeester, de schepenen, de baljuw, de griffier, de vierschaar en de officieren Joannes Polfliet en P.J. Van Damme, nl. zeker tot 22 december 1795. Wel merkten we op dat de meeste akten en verslagen voor het jaar 1795 niet mede-ondertekend werden door de baljuw en de griffier, maar enkel door burgemeester Jacobus Benedictus Baeten en enkele schepenen, nl. Joannes De Vilder, Dominicus De Poorter en Joannes Verstraeten. In de uitwerking van de ideeën van de Franse Revolutie zou voortaan geen plaats meer zijn voor een baljuw ...

7. RAB, OAK, nr. 116.

8. GALESLOOT E., *Les représentants du peuple à Calcken 1792-1793*, in *Le Messager des sciences historiques de Belgique*, 1875: naar analogie met de eed afgelegd door de burgemeester en schepenen van Kalken.

9. RAB, OAK, nr. 128, *Enquesten*, bv. dd.10 en 11 januari 1793.

DE EERSTE PAROCHIE-BEERPUTTEN OP DE AARD VAN HET KALKENSE HAVENTJE (1780-81): EEN RELATIEF DURE INVESTERING

André Van De Sompel

Inleiding

In de studie *De rekeningen van de pachter van het recht van den aert op het einde van de 17de eeuw-1ste helft van de 18de eeuw als waardemeter voor de inspanningen om de Kalkense Vaart en het handelshaventje functioneel te houden* werd gewezen op de vastberadenheid van de Kalkense bevolking om de handel aan het haventje te laten bloeien¹.

Het maken van *beerputten* op kosten van de parochie² in 1780-81 kan voor die stelling ook als voorbeeld dienen.

1. Het gebruik van *beircuypen*

Hoewel in voornoemde studie gesteld werd dat reeds voor 1735 van parochie-beerputten op de aard gebruik werd gemaakt, lijkt dit nog niet het geval geweest te zijn. Er kunnen wel privé-beerputten geweest zijn.

Wat wél als gemeentelijke eigendom gebruikt werd, waren houten beerkuipen. Regelmatig dienden die hersteld te worden en werden er nieuwe gemaakt, ook nog in 1781. De door kuiper Cornand in 1781 gemaakte drie nieuwe beerkuipen hadden een inhoud van 42 *stopen*³. Hij maakte er nog twee draagstokken bij. Het aantal totaal in gebruik zijnde beerkuipen kon niet vastgesteld worden. In de rekeningen werd eveneens niet teruggevonden of het gebruik ervan verpacht werd⁴.

2. De beerputten

In de parochierekening van 1781 lezen we dat in 1780 op de aard van het haventje nieuwe beerputten werden gemaakt in *profijtte vande meerghebelde prochie ende heerelijckhede*⁵ en dat die op 29 september 1781 *à la haûche ende meestbiedende* verpacht werden voor de som van 6-13-10⁶.

1. VAN DE SOMPEL A., o.c., in *Castellum*, jg. XII, nr. 1, maart 1995, p. 30-50.

2. Tijdens het Ancien Régime sprak men van parochies i.p.v. gemeenten.

3. DE SCHEPPER H., *De oude landmaten in Vlaanderen*, Kortemark-Handzame, 1981. Gegevens voor het Land van Dendermonde werden niet teruggevonden, maar in de Kasselrij van Ieper was een stoop 2, 29 liter en in de Kasselrij van Veurne 2, 90 liter groot. Rekening houdend met die gegevens had de beerkuip dus een inhoud variërend van 96 tot 122 liter.

4. RAB, OAK, nrs. 48, 49, 50, 51, 52 voor de parochierekeningen 1774-1788.

5. Ook op de aard in Uitbergen lagen beerputten. RAB, Overmere-Uitbergen, nr. 126, parochierekening 1773.

6. 6-13-10 = 6 pond 13 schellingen 10 groten.

De kostprijs voor het maken van de beerputten liep nogal op:
in 1781

- voor het werken met paard en kar werd aan diverse personen in totaal betaald: 12-2-0
Voor het werken met paard en kar werd per dag 0-5-0 betaald. Een arbeider kreeg voor een dag werken 0-2-0. Zo konden we berekenen dat er 25 dagen met paard en kar werd gewerkt en dat arbeiders 41 dagen nodig hadden om de werken te voleindigen, de werkdagen van de metser(s) niet meegerekend...
- voor levering van 55.000 grote *paepensteen*, 5650 *derdelinck* en 2200 grote platte stenen werd aan Jacobus d'Haemer betaald: 52-14-4
- voor 228 zakken kalk, geleverd door Joseph van Damme betaalde de parochie: 23-15-0
- metser Joseph De Veirman werd betaald: 11-2-0

In 1782 werden nog volgende werken uitgevoerd:

- Jacobus d'Haemer leverde stenen, kalk en rekende daarbij ook werkloon aan voor het vervoer ervan met paard en kar: 8-11-11
- Pieter Drieghe leverde *cleempaerde* voor 2-5-0
- voor het metselwerk werd nog betaald 1-2-0

In 1783 leverde Jacobus d'Haemer nog 10 zakken kalk voor 1-1-8

De werken aan de beerputten kostten in 1781, 1782 en 1783 dus de som van 112-14-0.

Uit de omschrijvingen *ophooghen van de beirputten*, het *voeren van aerde naer de beirputten* en *tot het helpen kernem op den gaeyacker tot het ophooghen der beirputten* kunnen we afleiden dat die beerputten voor een deel boven de grond uitstaken. Nadien werden de muren langs de buitenzijde gestut met aarde. De beerputten mochten namelijk bij eventuele overstroming van de aard niet kunnen overlopen.

3. Een relatief dure investering

3.1. *Verpachting van de beerputten*

De beerputten werden dus voor het eerst verpacht in 1781. Voor de pacht van het daaropvolgende jaar werd op 1 oktober 1782 de som van 3-11-8 ingeschreven maar voor de jaren 1783 en 1784 werden geen pachtvermeldingen gevonden.

3.2. *Verpachting van het aardgeld*

In tegenstelling tot de periode 1690-1735⁷ werd het aardgeld verpacht voor de periode van 3 jaar. Ook het pachtgeld bedroeg veel minder dan in de periode 1690-1735.

7. Van De Sompel A., o.c. p., 35.

termijn	pachter	jaarlijkse pachtsom
1774-1776	Joseph Vande Mersche	14-5-0
1777-1779	Jacobus Dhaemer	8-10-0
1780-1782	Jacobus Dhaemer	5-0-0
1785		6-13-4
1786		6-10-4
1787		6-10-4
1788		6-7-6

Figuur 1. Overzicht pachttermijn, pachter en pachtsom *aardgeld*

Aparte rekeningen van de pachter van het aardgeld werden niet meer teruggevonden, maar wel werden de herstellingswerken op en rond de vaart nu wel expliciet in de parochierekening opgenomen.

In de parochierekening van 1774 vonden we een specifieke omschrijving van wat het aardgeld was, hoeveel het bedroeg en voor wie het gold⁸: De pachters van het aardgeld moest een recht heffen op alle door niet-Kalkenaren via de Kalkense Vaart aangevoerde en afgehaalde materialen zoals mest, beer, steen, kalk, pannen, plaveien, klompen en hout. Ook de vreemdelingen die in het haventje die goederen kochten om verder over land te vervoeren waren onderworpen aan het aardrecht.

Dat recht werd berekend op de waarde van de goederen à rato van vijf stuivers per pond. De inwoners van de door Kalken omsloten enclave Raveschoot, die nochtans van Wetteren afhingen, waren van de betaling van dit recht ontslagen.

3.3. De gewone onderhoudswerken aan de vaart, de aard, de dijken, de sluizen en de beken

Die werken werden voorheen uitgevoerd met de pachtsom van *het recht van den aert*. De kosten van de infrastructuurherstellingswerken van de Vaart liepen echter steeds meer op terwijl de pachtsom van *het recht van den aert* steeds verminderde.

Bovendien diende de parochie sinds 1759 voor het recht tot innen van het aardgeld jaarlijks een octrooi van 0-5-0 te betalen aan de *ontvanger-generael van haere majesteijts domeijnen van Oost-Vlaanderen*. Vanaf 1783 werd de inning van het aardgeld niet meer verpacht. Wellicht had de betaling op 23 oktober 1784 van 19-3-4 voor de tussenkomst *van d'heer mertens agent tot Brussel over zijn ghemeritteerde diensten in het vervolgen de vernieuwinge van het octroij vande vaert deser prochie*⁹ hier iets mee te maken.

4. Besluit

De gemeente getrooste zich dus een financiële inspanning zonder dat daarvoor direkt hogere jaarlijkse inkomsten te verwachten waren.

⁸. RAB, OAK, nr., 49, parochierekening 1774.

⁹. RAB, OAK, nr. 51, parochierekening 1782.

CONTRACTADRESSEN:

AFGEVAARDIGDE bij het Verbond van de Kringen voor
Heemkunde in Oost-Vlaanderen:

ADRESWIJZIGINGEN en NIEUWE ABONNEMENTEN

Wim Van de Voorde, Molenstraat 23, 9270 Laarne

CONTACTADRES en RUILEXEMPLAREN:

André Van De Sompel, Kruisenstraat 70, 9270 Kalken

LIDMAATSCHAP CASTELLUM

Gewoon lid: 350,-

Steunend lid: 650,-

Erelid: 1.000,-

Beschermend lid 2.000,-

Rekening: 393-0430850-65 Castellum:

Secretariaat, Kruisenstraat 70, 9270 Kalken

De lijst van de beschermheren of -vrouwen, van de ereleden en de steunende leden zal jaarlijks in het laatste Castellumnummer verschijnen.

ERRATA BIJ NUMMER 95/4

1. lezen p. 32 midden:

De bevindingen werden visueel voorgesteld in de *Schetse vande gelegentheid der schelde van aen Schoonaerde op Wichelen tot aen Melle veer en voorts tot Gendt*, gemaakt einde 1772, eerste helft 1773 (zie figuren 6, 7 en 8) i.p.v. (zie figuren 4, 5 en 6).

2. Lezen p. 54 onderaan: **Dhr. Braye-Lebon** i.p.v. Dr. Braye.

Castellum

Driemaandelijks tijdschrift van de VERENIGING VOOR
LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE.

Dienst wettelijk Depot nr. B.D. 40.652

Oplage: 350 exemplaren

Omslagfoto: Heden verdwenen (17de eeuwse?) hoeve in de Termstraat te Laarne. Volgens de Popp-kaart (medio 19de eeuw) in het bezit van landbouwer Carolus Rombauts (art. 1571): kadasternrs. C 629-631 met een totale oppervlakte van 33 are 70 ca. (Foto archief Castellum)

INHOUD

Editoriaal	2
Den landsman moest al laten. Bijdrage over het lot van de parochies Kalken, Laarne en Wetteren tvt. de Gentse Calvinistische republiek (1577-1584) <i>Johan R.J. De Wilde</i>	3
Postmiddeleeuws aardewerk: twee doofpotten, gevonden in Kalken <i>J. Eraerts</i>	27
De uitvaart van kapelaan castraal Joannes Coens <i>E.L. Schepens</i>	32
Uit het familiearchief Cromphaut Ressegem - Borsbeke en Kalken en aanverwante familie Demaret <i>H. Van Isterdael</i>	39
Begeleidende tekst voor de bijdrage... Joannes Alexander Cromphaut <i>A. Van De Sompel</i>	41
De eerste parochie-beerputten op de aard van het Kalkense haventje (1780-81): een relatief dure investering <i>A. Van De Sompel</i>	43
Cultuurspiegel	46
Castellum: contactadressen	47
Inhoudsoverzicht	48

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdrage. Teksten mogen worden overgenomen mits vermelding van de bron en van de auteur, en het toezenden van een exemplaar.
